

Biography of the Martyrs and the Mental Layers of the Readers: Attractions, Repulsions, Germinations

Mahmoud Saeedi Rezvani *

Fatemeh Gholami **

The aim of the present study was to explore the mental layers of the readers of the biographies of the martyrs, and this the case is obvious necessary, considering the importance of patternability from the martyrs, keeping alive their names and memories and the special role of those great men in advancing educational goals. In this applied research, by distributing the biographies of the three martyrs of the Islamic Revolution, the imposed war and the defender of the shrine, were distributed among undergraduate students of Ferdowsi University of Mashhad by qualitative sampling method "with maximum diversity" and after conducting semi-structured interviews, about was read the book, data analysis was performed by Strauss and Corbin coding method in three stages of open coding, axial coding and selective coding. During this research , which was carried out by phenomenological method , 486 concepts were discovered, which were placed in 32 categories based on meaning, nature, communication and conceptual appropriateness. The final results were classified under the eight themes Themes of insight-attitudes, ethics-Religious, Socio-cultural and structural-technical, insight into two axes of attractional and repulsional. These attractional, repulsional factors have been mainly related to the content of biographies and the quality of performance and processing of writers, narrators and other stakeholders. An analysis of the growth of these biographies was also presented in three dimensions: cognitive, emotional and practical. The results of the research indicate that the study of the mentioned biographies, in general, in most readers, has created a kind of attraction towards these biographies and also the aspirations of the martyrs, and in some of them, it has led to decisive Intentions and actions in accordance with the mentioned educational ideals. But fewer people, in the minds of the readers, there is a kind of repulsion towards the study of biographies. But in the mental layers, a smaller percentage of the audience is a kind of drift than reading biographies. And this is especially true of biographies that were not strong in terms of the structural and writing techniques of storytelling and memoir writing; It is obvious that they did not have the necessary sensitivity in the quality and quantity of the content or they made an irrational attempt to make a hero.

Keywords: *Biography, Martyr, Repulsions, Attractions, Germinations.*

---

* Corresponding author: PH.D In Lesson Planning, Associate Professor, Ferdosi Universty, The Head Board of Research in The Islamic Educational and Training Affairs in the Research Center of The Islamic Studies in Human Sciences, Mashhad, Iran.

** MA in Instructional Management, Ferdosi Universty, Mashhad, Iran.

زیست‌نامه شهدا و لایه‌های ذهنی مخاطبان: ربایش‌ها، رانش‌ها، رویش‌ها

محمود سعیدی رضوانی*

فاطمه غلامی**

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۵/۰۷

پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۸/۱۷

چکیده

هدف پژوهش حاضر کندوکاو لایه‌های ذهنی مخاطبان زیست‌نامه‌های شهدا بوده است و این امر با توجه به اهمیت الگوپذیری از شهدا، زنده نگاه‌داشتن نام و یاد آن‌ها و نقش خاص آن بزرگ‌مردان در پیشبرد اهداف تربیتی، ضرورتی آشکار است. در این پژوهش کاربردی، زیست‌نامه سه شهید انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی و مدافع حرم، با روش نمونه‌گیری کیفی «با حداکثر تنوع»، در بین دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه فردوسی مشهد توزیع گردید و پس از انجام مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته، در خصوص کتاب مطالعه شده، تجزیه و تحلیل داده‌ها به روش کدگذاری استراوس و کوربین، طی سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی، انجام شد. در طی این پژوهش که با روش پدیدارشناسی صورت پذیرفت، ۴۸۶ مفهوم کشف گردید که بر اساس معنا، ماهیت، ارتباط و تناسب مفهومی، در قالب ۳۲ مقوله جای گرفت. نتایج نهایی نیز، تحت عنوان هشت مضمون بینشی نگرشی، اعتقادی اخلاقی، فرهنگی اجتماعی و فنی ساختاری، در دو محور ربایشی و رانشی، طبقه‌بندی شد. این عوامل ربایشی و رانشی، عمدتاً ناظر به محتوای زیست‌نامه‌ها و کیفیت عملکرد و پردازش نویسندگان، راویان و سایر دست‌اندرکاران بوده است. همچنین تحلیلی از رویش‌های (آموزه‌های تربیتی) این زیست‌نامه‌ها نیز، در سه بُعد شناختی، عاطفی و عملی، ارائه گردید. نتایج پژوهش صورت گرفته، حاکی از آن است که مطالعه زیست‌نامه‌های یادشده، در مجموع، در اکثر مخاطبان، نوعی ربایش نسبت به این زیست‌نامه‌ها و نیز آرمان‌های شهدا ایجاد نموده و در برخی از آنان نیز، موجب تصمیم‌گیری قاطع و انجام کنش‌های متناسب با آرمان‌های تربیتی یادشده، گردیده است؛ اما در لایه‌های ذهنی درصد کمتری از مخاطبان، نوعی رانش نسبت به مطالعه زیست‌نامه‌ها، ایجاد شده است و این امر به‌ویژه در مورد زیست‌نامه‌هایی که، از لحاظ فنون ساختاری و نگارشی داستان‌نویسی و خاطره‌نویسی قوی نبودند؛ حساسیت لازم را در کیفیت و کمیت محتواها نداشتند و یا سعی غیرمنطقی در قهرمان‌سازی داشتند، مشهود است.

کلیدواژه‌ها: زیست‌نامه، شهید؛ ربایش‌ها؛ رانش‌ها؛ رویش‌ها؛ آموزه‌های تربیتی.

* نویسنده مسئول: دانشیار، گروه برنامه‌ریزی درسی و مدیر گروه پژوهشی تعلیم و تربیت اسلامی پژوهشکده مطالعات اسلامی

Saeedy@um.ac.ir

در علوم انسانی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران.

Fatemehgholami436@yahoo.com

** کارشناس ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

معنویت، اصلی پایه‌ای و اساسی، در راه رسیدن انسان به بهره‌وری دنیوی و اخروی است؛ اما یکی از دغدغه‌های بشر در عصر حاضر، کمرنگ شدن معنویت است (رشیدی آل هاشم؛ ابراهیمی و نورا، ۱۳۹۶: ۱۱۸-۱۱۹) و گسترش فرهنگ مادی‌گری نیز، از گرایش جوانان به ارزش‌های دینی و معنوی، کاسته است (امیرکانیان؛ مهram و سعیدی رضوانی، ۱۳۹۶: ۱۸۴) و این در حالی است که تهاجم فرهنگی و معضلات اجتماعی نیز، افزایش یافته است؛ اما با این‌همه، ذهن کنجکاو آدمی، جانِ حق طلب و فطرت الهی او، همواره به دنبال یافتن طریق صلاح و رستگاری است و یکی از این راه‌ها، پیدا کردن رد پای انسان‌هایی است که در ظلمات زمانشان، مسیر راستی را پیموده‌اند (سعیدی رضوانی، حسن نیا و حسین پناه، ۱۳۸۷: ۳۰۹). نقش جبهه و رزمندگان حاضر در جبهه‌های جنگ و تأثیر آن‌ها در نظام تربیتی، بر کسی پوشیده نیست؛ اما دانستن اینکه، دیدگاه تربیتی شهدای این جنگ چیست و چه آموزه‌های تربیتی می‌تواند متأثر از آن‌ها باشد، مسئله‌ای است که هم تکلیف و هم انگیزه لازم را با خود به همراه دارد (اعتماد زاده و امیریان، ۱۳۹۶: ۱۹۸).

سیستم تعلیم و تربیت جامعه، یک ساختار نظام یافته است که ضمن اثر بر پدیده‌هایی همچون جنگ یا انقلاب، تأثیرات عمیقی را نیز، از این وقایع پذیرفته است (همان: ۲۰۰). از این رو یکی از شیوه‌های تعلیم و تربیت مؤثر، معرفی شهدا و نحوه زندگی آن‌ها است. با معرفی شهدا به عنوان الگوهای عینی و اثربخش، برای رشد و تعالی جامعه، می‌توان به شناخت و حفظ هویت دینی و ملی همه افراد جامعه، به‌خصوص قشر جوان، کمک نمود تا به صورت آگاهانه، از اقبال به نمادهای غیربومی یا ضد فرهنگی بپرهیزند (محمدیان و صادقی، ۱۳۹۷: ۳۰۶)؛ اما ضمن اذعان به اینکه الگوگیری از شهیدان، سرمایه اجتماعی بسیار بزرگی است (سعیدی رضوانی و سنایی پور، ۱۳۸۹: ۱۹۹)، این نکته قابل ذکر است که، انتخاب الگو، بر اساس افکار، احساسات، عواطف و ارزش‌های حاکم بر انسان شکل می‌گیرد (امیرکانیان، مهram و سعیدی رضوانی، ۱۳۹۶: ۱۸۸) و تفاوت نگرش قشرهای مختلف اجتماع به یک پدیده اجتماعی، تأثیر بسیاری در میزان تأثیرپذیری از آن پدیده خواهد داشت. همچنین تأثیرپذیری افراد، به نوع اجتماعی شدن و تربیت آن‌ها نیز، بستگی دارد (سعیدی رضوانی، باغکلی و سنایی پور، ۱۳۸۷: ۱۳۷).

فارغ از تفاوت‌های اخلاقی و میزان تأثیرپذیری افراد جامعه، برای شناساندن شهدا به جامعه و

خصوصاً جوانان، الگوپذیری از ایشان و زنده نگاه‌داشتن یاد و نام آن نام‌آوران، از روش‌های گوناگونی همچون برگزاری همایش، یادواره، بازدید از خانواده ایشان، ساخت مستند و فیلم استفاده می‌شود؛ اما یکی از رایج‌ترین روش‌های شناساندن شهدا به نسل‌های فعلی و آینده و معرفی ایشان به‌عنوان الگو، نوشتن زیست‌نامه، شرح حال و کتاب در قالب خاطره و یا داستان است که از طرفداران خاصی نیز برخوردار است. چراکه در مقایسه با گذشته، شاهد افزایش چشمگیر ادبیات سرگذشت‌نامه‌ای فردی در فارسی بوده‌ایم و این مسئله را می‌توان به تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ناشی از انقلاب اسلامی در جامعه ایرانی، نسبت داد (افشار، ۱۳۸۵، الف). علاوه بر این، رفته‌رفته با نزدیک شدن به دوره معاصر فارسی، چهره‌هایی پیدا شدند که با بهره‌گیری از گونه‌های مختلف نگارش همچون خاطره، داستان، گزارش و درنهایت زندگی‌نامه‌ها، به این قلمرو پا نهادند (سعیدی رضوانی، باغکلی و سنائی پور، ۱۳۸۹: ۸۳). از این‌رو، بیان و بازنمایی شخصیت شهدا از نگاه هنر و ادبیات، می‌تواند در تبیین افق فکری و اتکا به فرهنگ اصیل اسلامی، در تقابل با مظاهر ضد فرهنگ بر افراد جامعه، به‌خصوص نسل جوان کارساز باشد (محمدیان و صادقی، ۱۳۹۷: ۳۰۹). چراکه شخصیت رمان‌های داستانی دفاع مقدس، برگرفته از سبک زندگی ایرانیان مسلمان و منشأ واقعی آن، باورهای مذهبی است (ظریفی نیا، ۱۳۹۷: ۱۸۲). علاوه‌براین، شرایط اجتماعی، سیاسی و ترس از فراموش شدن یک قهرمان نیز، بر اهمیت انتخاب شهدا برای تدوین کتاب و سوژه کردن زندگی‌نامه، می‌افزاید (سعیدی رضوانی، حسن نیا و حسین پناه، ۱۳۸۷: ۳۱۰).

زندگی‌نامه به‌منزله پردازش جنبه‌هایی از زندگی یک شخصیت، یکی از حوزه‌های مهم و پرکاربرد تاریخ است. چراکه به‌زعم گلدینگ و گلدینگ^۱، با مطالعه کتاب، ضمن پالایش درونی، بینش یا تقلید رفتار شخصیت نیز شکل می‌گیرد (امیرکانیان، مه‌رام و سعیدی رضوانی، ۱۳۹۶: ۱۹۰). امروزه، دیگر کلمه‌ها تنها راه داستان‌گویی درباره زندگی افراد نیست و روزی هم خواهد رسید که مهم‌ترین آن نیز نباشد؛ اما تا آن زمان، تنها ابزار بازگو کردن ظرایف پنهان و لطایف روح بشر، زندگینامه‌ها هستند (افشار، ۱۳۸۵، ب). از آنجایی که مخاطب امروز، به دنبال یافتن لایه‌های پنهان جنگ، چرایی حادثه‌ها و در یک کلام، حقیقت جنگ و یافتن زندگی، در خاطرات شهدا است (واشقانی فراهانی و ابراهیمی هزیر، ۱۳۹۷: ۳۵۰)، زیست‌نامه شهدا که عموماً از زبان نزدیکان آن‌ها و به‌صورت خاطره روایت می‌گردد، می‌تواند مورد استقبال گسترده قرار گیرد. با توجه به اینکه

خاطره‌نویسی، راهی برای زنده نگاه داشتن یادها، تجربه‌ها و خاطرات یک ملت است (ابروانی، ۱۳۸۶: ۴۴)؛ پرداختن به زندگی شهدا در قالب زیست‌نامه‌ها، از اثربخش‌ترین ابزارهای مربوط به تعلیم و تربیت و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت به شمار می‌آید؛ اما به دلایلی از جمله تفاوت‌های فردی مخاطبان، می‌بایست در مورد شیوه ارائه محتوا محتاطانه عمل نمود و همچنین در چگونگی و بیان کمیت و کیفیت سبک زندگی شهدا، ارزیابی‌هایی را لحاظ نمود، تا نگاه تمام گروه‌های مختلف مخاطب، لحاظ گردد. چراکه سبک زندگی، دارای چند مؤلفه اساسی بینش‌ها، گرایش‌ها، رفتارها و وضعیت‌هاست (مقیم فیروزآباد، ۱۳۹۷: ۱۱۲) و این نگرش‌ها و باورها در هر جامعه‌ای، متأثر از عوامل متفاوتی است (همان: ۱۱۴).

مبانی نظری

باعنایت به سبک‌ها و روش‌های متفاوتی که برای نوشتن زیست‌نامه‌ها به کار می‌روند، این پرسش مطرح است که در زیست‌نامه‌نویسی باید از چه اصولی پیروی نمود و به چه نوع الزام‌های اخلاقی و معرفتی وفادار ماند؟ چراکه خاطره‌نگاری، به‌سان هر قالب دیگر نگارش، دارای اسلوب خاص خود و ملاک‌های ارزش‌گذاری و توفیق ویژه خویش است (واشقانی‌فراهانی و ابراهیمی هژیر، ۱۳۹۷: ۳۵۲-۳۵۳). نخستین نکته در بحث خاطره، شناخت حافظه، به‌عنوان ظرف و محمل هر روایت، است. در میان انواع حافظه نیز، حافظه شاهدان عینی، در خاطره‌گوئی کاربرد دارد و گرچه خاطره، زائیده و متأثر از واقعیت بیرونی و عینی است، ولی حفظ و ماندگاری آن، ناشی از عواطف فردی است (نورائی و ابوالحسنی ترقی، ۱۳۸۹: ۱۶۶) خاطرات گاه مجموعه چندین خاطره نامتجانس است که از یک یا چند نفر روایت می‌شود و گاه به‌صورت یک داستان منسجم نقل می‌شود. در خاطره‌نویسی، راوی در بطن حادثه حضور دارد و نوشته، از خیزش‌های ذهنی او، که برگرفته از واقعیت است، شاخه و برگ می‌گیرد؛ اما ممکن است خود او، محور خاطره نباشد، بلکه روایتگر جزئیات و حوادثی باشد که شاهد و تجربه‌گر آن بوده است (سارلی، باقری، ایشانی و علی‌ین، ۱۳۹۷: ۱۳۶). در خاطره، استناد اهمیت بالایی دارد؛ اما همواره مسائلی وجود دارند که ارزش اسنادی خاطرات را تحت‌الشعاع قرار می‌دهند و یکی از این مسائل، دخالت احساسات در بیان خاطرات است (زارع، ایران زاده و پیروز، ۱۳۹۷: ۱۹۵).

اهمیت راوی از آن جهت است که او، سوژه خاطره و جهت‌گیری نوشته را نیز مشخص می‌کند.

راوی با انتخاب سوژه مناسب از میان ته‌مانده‌های ذهنی خود، آن را در بستر واقعی و به‌دوراز تخیل، پرورش می‌دهد (سارلی، باقری، ایشانی و علی‌ین، ۱۳۹۷: ۱۳۶) و نویسنده با به‌کارگیری ابزارهای روایتگری و استفاده منحصربه‌فرد از گفتمان‌های روایی، منطق روایی و گفتمان خاصی را، می‌آفریند (هوشیار و صادقی شهپر، ۱۳۹۹: ۱۴۱). از این‌رو مطالعه زیست‌نامه‌ها، به دلیل واقعی بودن شخصیت‌های معرفی‌شده، می‌تواند منجر به الگوسازی گردد؛ اما گذشته از کارکردهای آموزشی و اخلاقی خاطرات، هر یاد و خاطره‌ای، خشتی در بنای تاریخ و فرهنگ جامعه است. بررسی و مطالعه خاطره‌ها، ذهن را مدد می‌دهد تا به نقش اعمال و افکار اشخاص، در چرائی و چگونگی رخدادها پی ببرد (نورائی و ابوالحسنی ترقی، ۱۳۸۹: ۱۷۱).

بر پایه نگرش «خواننده درون‌متن»، مؤلف در آغاز آفرینش اثر، در ذهن خود خواننده یا شنونده‌ای را تصور می‌کند، تا اندیشه‌ها و حرف‌هایش را هم‌خوان با تصویری که از او ساخته است، سامان دهد (حسام پور؛ پیر صوفی املشی و اسدی، ۱۳۹۲). دیدگاه خواننده نهفته، منجر به درک چگونگی رابطه میان نویسنده و خواننده و همچنین معناهایی را که نویسنده می‌خواهد با خواننده در میان بگذارد می‌شود. ایدن چمبرز^۱ بر این باور است که به‌رغم تلاش نویسنده برای تصور مخاطبان در ذهن خود، این متن است که مشخص می‌کند خواننده آن کیست (امیری خراسانی و صدری زاده، ۱۳۹۷: ۲۷). چمبرز، ماهیت ادبیات را، ارتباطی می‌داند و تعامل خواننده را با متن ضروری. از نظر او اثر ادبی «گونه‌ای خواننده را که مخاطبش است، به شکل پنهان در خود دارد. خواننده‌ای که ممکن است با نظر شخصی نویسنده در مورد مخاطب یکسان باشد یا نباشد» (میرزایی پرگلی و غلامی، ۱۳۹۷: ۲۲۰). بنابراین در دیدگاه چمبرز، خواننده مستتر، لزوماً خواننده‌ای نیست که مؤلف در ذهن خود داشته است (حسام پور، ۱۳۸۹: ۱۰۴) و درنهایت، این اثر است که در خود، گونه‌ای از خواننده را دارد. خواننده‌ای که ممکن است با دیدگاه شخصی نویسنده نسبت به مخاطب، هیچ‌گونه شباهتی نداشته باشد. در حقیقت داستان، یک‌بار به‌وسیله نویسنده خلق می‌شود و بار دیگر خواننده است که در حین خوانش، آن اثر را می‌آفریند (امیری خراسانی و صدری زاده، ۱۳۹۷: ۲۸). همچنین کشف جهان هنری مکنون در متن، با ابزار قواعد، فرمول و دقایق عمل‌گرایانه میسر نیست (بهروز، طغیانی و هاشمی، ۱۳۹۶: ۲۴).

شاید بتوان گفت سه عنصر بنیادین، نویسنده، متن و خواننده هستند که، مثلث آفرینش اثر ادبی، زیبایی و دریافت معنای آن را شکل می دهند و از روزگاران گذشته تاکنون هر یک از آن‌ها، اهمیت و جایگاه ویژه خود را داشته‌اند (حسام پور، ۱۳۸۹: ۱۰۲). از این رو، خوانندگان به‌عنوان یکی از عناصر بنیادین آثار ادبی، نیازمند تحلیل و بررسی هستند و این امر، نیازمند واکاوی لایه‌های ذهنی آنان است. لایه‌های ذهنی را می‌توان با اصطلاحاتی همچون باورهای ذهنی، ضمیر ناخودآگاه، گزینش ادراکی و تصورات قالبی، مقارن دانست. با توجه به آنچه ذکر شد، زیست‌نامه‌های شهدا، دارای پتانسیل بالایی در نیل به اهداف معرفتی و ارزشی مربوط به مقوله‌های ایثار، مردانگی، مقاومت، اخلاقیات و معنویات هستند و بررسی محتوای زیست‌نامه‌های تدوین شده نیز، نشان می‌دهد که این نوع کتاب‌ها ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری نیک شهدا را بسیار برجسته نموده‌اند؛ اما در عین حال در نیل به اهداف تربیتی، موفقیت مورد انتظار، به‌طور کامل حاصل نشده است و دلیل این امر، می‌تواند: ۱. عدم نگرش سیستمی^۱ در ذهن نویسنده‌گان و راویان، ۲. وجود اینرسی تفکر^۲ و ۳. عدم توزیع مناسب این منابع برای نسل جوان و نوجوان، نظیر عدم دقت در معرفی کتاب‌ها متناسب با سن و رشد افراد و عدم وجود برنامه فعالیت نظام‌داری که این منابع را در اختیار افراد قرار دهد، باشد.

تذکر نکاتی به‌عنوان استنباط از دیدگاه‌های صاحب‌نظران پیش‌گفته، لازم به نظر می‌رسد:

۱. سیره شهدا گنجینه‌ای است که راه را بر فضائل انسانی و دوری از رذایل می‌گشاید.
۲. شهدا بر اساس عملکرد در زندگی‌شان، می‌توانند الگوهای خوبی برای نسل نوجوان و جوان ما باشند.
۳. احتمالاً نوجوانان و جوانان، با توجه به شرایط سنی و رشدی‌شان و قرابت زمانی زمان حاضر با دوران دفاع مقدس، با این شهدا و شهدای مدافع حرم، بیش از شهدای صدر اسلام - و شاید شهدای کربلا - همذات‌پنداری می‌کنند. اگرچه در علو مقام شهدای پیشین، به‌ویژه

۱. نگرش سیستمی را می‌توان بررسی هر پدیده، از جهت نحوه ارتباط اجزاء آن با یکدیگر و با دیگر پدیده‌ها، برای ایجاد یک اثر و نتیجه، تعریف نمود. در نگرش سیستمی، برخلاف نگرش صرفاً جزئی‌نگر و یا کلی‌نگر، همه تبعات و اثرات حرکات و تصمیم‌ها، در نظر گرفته می‌شود.

۲. اینرسی تفکر نیرویی است که نمی‌گذارد، ذهن انسان به‌دنبال راه‌حل‌های جدید در رفع تضادها باشد و تغییر در شیوه‌های تفکر موجود ذهنی خود را داشته باشد.

- شهدای کربلا بر شهدای ما تردیدی نیست؛ اما باید اذعان نمود که انقلاب اسلامی و دفاع مقدس فرصت خوبی فراهم آورد که نسل نوجوان با فرهنگ ایثار و شهادت آشنا شوند و درک جدیدی راجع به اندیشه مقاومت و... در نهضت حسینی ^{علیه‌السلام} برسند.
۴. دفاع مقدس (جنگ تحمیلی) لایه‌های پنهان و عمیقی دارد که کاوش در آن‌ها لازم است. از سوی دیگر کاوش در لایه‌های ذهنی و قلبی مطالعه کنندگان کتاب‌های مربوط و تحلیل دقیق سطح تأثیرگذاری منابع مربوط به شهدای دفاع مقدس، در این لایه‌های پنهان نیز ضروری است.
۵. زندگینامه‌ها یکی از ابزارهای پرکاربرد برای معرفی شهدا هستند که در واقع، با مطالعه آن‌ها، یک تجربه تربیتی - حاصل از مواجهه خوانندگان با شهدا - صورت می‌پذیرد.
۶. در ترویج زیست‌نامه شهدا نیز، مانند هر کتاب دیگری، رعایت حال مخاطب کاملاً مورد تأیید و تأکید است.
۷. هر خواننده نوعی از برنامه درسی تجربه شده حاصل از رویدادهای زندگی‌اش را با تجربه تربیتی مواجهه با کتاب شهدا در هم می‌آمیزد و به نتیجه‌گیری و اثرپذیری خاص خود می‌رسد. بنابراین ارزشیابی‌های متعدد از نحوه اثرگذاری این کتاب‌ها برای افراد مختلف و تلاش در جهت حذف نقاط ضعف، به شدت قابل توصیه است.

پیشینه پژوهش

در مقالات مختلفی، به تحلیل معنوی ایثار و شهادت، پرداخته شده است؛ اما در ارتباط با چگونگی ارائه روش‌های تربیتی متناسب با فرهنگ و سبک زندگی و شخصیت شهدا و همچنین میزان اثربخشی آن‌ها، پژوهش عمده‌ای صورت نگرفته است. در عین حال سعیدی رضوانی، حسن نیا و حسین پناه (۱۳۸۷)، با انجام پژوهش پیمایشی در دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد، بر اساس خود اظهاری آنان، راجع به اثر سرگذشت نامه‌های شهیدان با عناوین «مجموعه افلاکیان»، «قصه فرماندهان» و «نیمه پنهان ماه»، دریافتند که کتاب‌های یادشده، اگرچه دارای تأثیرات مثبت عاطفی بر دانشجویان هستند؛ اما در فلسفه دفاع مقدس، ایثار و شهادت نتوانسته‌اند به اندازه بُعد عاطفی مؤثر واقع شوند. سعیدی رضوانی، باغکلی و سنائی پور (۱۳۸۹)، با استفاده از روش پیمایشی تبیینی در یک نمونه ۲۹۵ نفری از دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد و با ابزار نگرش سنج، چنین نتیجه

گرفتند که تأثیر کتاب‌ها -برخلاف انتظار-، بر روی گروه‌های دینی دارای نگرش ضعیف‌تر، بیش از گروه‌های دارای نگرش دینی قوی‌تر بوده است. اگرچه در مقایسه نمرات نهایی این دو گروه، گروه دارای نگرش قوی‌تر، در نگرش به شهادت و شهادت‌طلبی قوی‌تر عمل کرده‌اند.

سعیدی رضوانی و سنائی‌پور (۱۳۸۹)، با روش پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه در یک جمعیت ۱۱۰ نفره دانشجویی دانشگاه فردوسی مشهد، به این نتیجه رسیدند که اگرچه نگاه دختران نسبت به ابعاد ادبی و هنری کتاب‌های سرگذشت نامه شهیدان منفی‌تر است؛ اما در مورد سودمندی محتوا، هر دو گروه پسر و دختر نگاه نسبتاً مطلوبی را بروز داده‌اند. سعیدی رضوانی و شاه‌رخی (۱۳۸۶)، با یک پرسشنامه باز پاسخ، با روش توصیفی نظرات دانشجویان دانشکده علوم تربیتی دانشگاه فردوسی مشهد (n=۴۰) را، با نمونه‌ای در دسترس مورد بررسی قرار دادند. نتیجه حاکی از رضایت نسبی دانشجویان از مطالعه کتاب‌های یادشده بود. در پژوهشی دیگر، ظریفی نیا (۱۳۹۷)، شاخصه‌های فرهنگ هویت جهادی را در دو رمان «نخل‌های بی‌سر» و «زمین سوخته»، تحلیل محتوا نموده و پیوند محکم مؤلفه‌هایی همچون شهادت، مقاومت، ایثار و روحیه شهادت‌طلبی را، به خواننده نشان داده و نتیجه گرفته که با توجه به روحیه برجسته و مثبت داستانی، که ضد تجاوزگری است، ذهن مخاطب برای دفاع از مرزهای ایران اسلامی در جامعه کنونی آماده شده است. در پژوهشی از نوع اسنادی و به شیوه تحلیل محتوا، اعتماد زاده و امیریان (۱۳۹۶)، در جهت تحلیل وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمانشاه، با هدف دستیابی به دیدگاه تربیتی آنان، دو مسیر آگاهی از نظرات تربیتی شهدا و آشنایی با شخصیت تربیت‌یافته شهدا را دنبال نموده‌اند و یافته‌های ایشان، حاکی از آن است که دیدگاه تربیتی شهدا، بسیار نزدیک به آموزه‌های تربیتی اسلام و هدفمند است. امیرکانیان، مه‌رام و سعیدی رضوانی (۱۳۹۶)، نیز در مطالعه‌ای با عنوان «تأثیر مطالعه کتاب‌های معنوی و حماسی بر ارزش‌های اسلامی-ایرانی و رفتار اخلاقی دانش‌آموزان دختر با زمینه انحرافات اخلاقی»، با استفاده از روش آزمایشی تک آزمودنی بر روی چهار دانش‌آموز دختر، راجع به تأثیرات منابع یادشده، به این نتیجه رسیدند که نگرش مثبت دانش‌آموزان به ارزش‌های اسلامی-ایرانی، با مطالعه کتاب‌های زندگی‌نامه‌ای شخصیت‌های معنوی و حماسی، افزایش یافته و رفتارهای غیراخلاقی آن‌ها به‌طور چشمگیری کاهش داشته است.

باتوجه به مطالب ذکر شده و اهمیت امتداد سیره شهدا، نقش کتاب‌های زیست‌نامه‌ای شهیدان - که نشان‌دهنده خصوصیات و سبک زندگی این بزرگ‌مردان است -، در پیشبرد اهداف تربیتی

نسل حاضر، بیش‌ازپیش آشکار می‌گردد. با توجه به پژوهش‌های صورت گرفته تاکنون، می‌توان ادعان نمود که کتاب‌های زندگی شهدا، «خودآموز تربیتی» محسوب می‌شوند و به‌نوعی، یک تجربه تربیتی به شمار می‌آیند. بنابراین پیش‌فرض پژوهشگران در این پژوهش، این بوده است که زیست‌نامه‌های شهدا، به آموزشگر نیازی نداشته و میزان اثربخشی آن‌ها، از طریق مصاحبه قابل‌سنجش است. از این‌رو، در این مقاله سعی گردید، به موشکافی و بررسی لایه‌های ذهنی مخاطبان، در سه اثر شناخته‌شده «نیمه پنهان ماه؛ جلد اول»، «راز درخت کاج» و «یادت باشد»، که مربوط به برهه‌های زمانی متفاوت است، پرداخته شود و میزان استقبال مخاطبان از این سه اثر منتخب، تجزیه و تحلیل گردد.

روش‌شناسی پژوهش

با توجه به ماهیت پدیده مورد بررسی، پژوهش حاضر در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد، که با رویکرد کیفی و روش پدیدار شناختی درصدد تبیین، تفسیر و کشف نظرات مخاطبان کتاب‌های مورد نظر است. به بیان موران^۱ (۲۰۰۰)، هدف پدیدارشناسی، پی بردن به ساختار اساسی پدیده‌ها و کشف معنای نهفته آن‌هاست و به‌زعم اسمیت و اسبرن^۲ (۲۰۰۷)، پدیدارشناسی به دنبال این است که افراد چگونه دنیای فردی و اجتماعی خود را می‌سازند (یوسفی و تابعی، ۱۳۹۱: ۷۳). پدیدارشناختی دنیای زندگی را تعلیم و تربیت فرض می‌کند و این حقیقتی است که در تجربه زیسته موقعیت‌ها، یعنی جایی که تعلیم و تربیت حاضر است، بروز می‌کند (برقی، ۱۳۸۹: ۱۴۰).

در این پژوهش با توجه به ماهیت کیفی مطالعه و ضرورت استفاده از دیدگاه‌ها و تجربه‌های زیسته‌های متنوع مخاطبان، در مواجهه با زیست‌نامه‌های شهیدان، از روش نمونه‌گیری کیفی با عنوان «با حداکثر تنوع»^۳ استفاده شد. این نمونه‌گیری مستلزم افرادی است که، دامنه تغییرات پدیده مورد مطالعه را نشان دهند و نوعی «انتخاب هدفمند» طیف وسیعی از تنوع‌هاست (جلالی، ۱۳۹۱: ۳۱۵). هدف از این روش به تصویر کشیدن تم‌های اصلی است که از مشارکت‌کنندگان متفاوت به دست آمده باشد (رنجبر، حق‌دوست، صلصالی، خوشدل، سلیمانی و بهرامی، ۱۳۹۱: ۲۴۲). این

1. Moran

2. Smith & Osborn

3. Maximum Variation

نوع نمونه‌گیری در گروه نمونه‌گیری هدفمند «برای رسیدن به معرف بودن یا قابلیت مقایسه»^۱ قرار دارد. در این دسته، اگرچه هدف تحقیق کیفی، تعمیم نظری و نه تعمیم آماری است؛ اما در عین حال، برای نوعی نمونه‌گیری استفاده می‌شود که برای رسیدن به نمونه‌ای است که معرف یک گروه وسیع‌تر از نمونه‌ها باشد، یا تا حد امکان به آن نزدیک باشد و یا نوعی مقایسه در تعداد نمونه‌های اندک پژوهش‌های کیفی، انجام شود (همان: ۲۴۰).

در پژوهش حاضر، که در سال ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۸ صورت گرفته است، از دو روش برای رسیدن به نمونه با حداکثر تنوع استفاده شد. روش اول اینکه، تنوع دانشجویان مصاحبه‌کننده^۲، که با لحاظ مهم‌ترین عامل لحاظ شده در این طرح -پیشینه دینی انقلابی- دارای تنوع نسبی بودند و از سوی دیگر، به دانشجویان مصاحبه‌کننده ابلاغ شد که تا حد امکان، نمونه‌های متنوع را، به لحاظ پیشینه دینی انقلابی، «بر اساس ظواهر امر» انتخاب کنند. قابل ذکر است در این مطالعه، از دانشجویان، پس از آموزش شیوه مصاحبه‌گیری خواسته شد که حداقل ۱۰ مصاحبه انجام دهند و در مجموع ۱۱۷ مصاحبه نیمه ساختاریافته، با مخاطبان میدان تحقیق که عمدتاً دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه فردوسی مشهد^۳ بودند، انجام شد. بدین صورت که، بعد از اعلام موافقت برای مطالعه یکی از کتاب‌ها، مصاحبه‌ها انجام پذیرفت. انتخاب کتاب مورد مطالعه، غالباً با نظر و سلیقه شخص مصاحبه‌شوندگان صورت می‌گرفت؛ اما ناگفته نماند که تعداد صفحات، حجم و ظاهر کتاب‌ها و میزان شهرت و آشنایی مخاطب با شهدا و زیست‌نامه‌ها نیز، در انتخاب مشارکت‌کنندگان بی‌تأثیر نبوده است. بنابراین همان‌گونه که در جدول شماره ۱ نیز ذکر گردید، مصاحبه شماره یک الی ۷۷ در خصوص کتاب «نیمه پنهان ماه»، مصاحبه شماره ۷۸ الی ۱۰۷ در خصوص کتاب «راز درخت کاج» و مصاحبه شماره ۱۰۸ الی ۱۱۷ در خصوص کتاب «یادت باشد»، است. مصاحبه‌کنندگان بر اساس نظر پژوهشگران و ادبیات نظری و با توجه به محتوای هر کتاب، مشاهدات و روند مصاحبه، به طراحی محورهای سؤالات مصاحبه می‌پرداختند و محوری‌ترین پرسش آن‌ها، در جهت درک نگرش و کشف لایه‌های ذهنی مخاطبان از

1. Sampling To achieve representation or comparability

۲. ۱۱ مصاحبه‌کننده

۳. ۲۷ نفر از مصاحبه‌شوندگان از فارغ‌التحصیلان دانشگاه، دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد، دانشجویان سایر دانشگاه‌ها و یا در آستانه ورود به دانشگاه بودند و مابقی دانشجوی مقطع کارشناسی دانشگاه فردوسی مشهد بودند.

زیست‌نامه‌های شهدا بود. در واقع، محورهای سؤالات مصاحبه‌های صورت گرفته، عوامل جاذبه و دافعه زیست‌نامه‌ها و میزان سودمندی و آموزه‌های دریافتی مخاطب از کتاب مطالعه شده بود. زمان مصاحبه‌های انجام شده، به‌طور میانگین مابین ۱۵ الی ۳۰ دقیقه متغیر بود و در مواردی بنا به شرایط مصاحبه، توافق و علاقه مصاحبه‌شوندگان، این زمان تا ۵۰ دقیقه نیز، به طول می‌انجامید. از مجموع ۱۱۷ نمونه مورد مطالعه، ۹۹ نفر خانم (۸۴ درصد) و ۱۸ نفر آقا (۱۶ درصد) بودند.

تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه بر اساس روش کدگذاری استراوس و کوربین^۱ (۱۹۹۰)، طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی، به‌صورت دستی انجام گرفت. بدین ترتیب پس از مکتوب نمودن متن مصاحبه‌ها و باتوجه به محتوا و عبارات بیان‌شده مشارکت‌کنندگان، مفاهیم کشف گردید. با اتمام این مرحله که فرآیندی تحلیلی است، در مجموع، ۴۸۶ مفهوم شناسایی و نام‌گذاری شد. در ادامه و در مرحله دوم کدگذاری، مفاهیمی که از لحاظ ماهیت به هم نزدیک، یا از لحاظ معنا با یکدیگر مرتبط بودند، ذیل مفاهیم انتزاعی‌تری که مقوله نامیده می‌شوند، قرار گرفتند. در این مرحله جهت دستیابی به یک محور مشترک، تلاش گردید تا مفاهیم ایجادشده در مرحله قبل، در قالب ۳۲ مقوله، طبقه‌بندی گردند. بدین ترتیب با ایجاد مجموعه‌ای از مقوله‌ها، زمینه برای یکپارچه کردن اطلاعات و ورود به مرحله سوم کدگذاری مهیا شد. با مشخص شدن مقوله‌ها، فراگرد ساخت مضمون، با رفت و برگشت مستمر بین داده‌ها، دسته‌بندی و تحلیل مقوله‌های موجود، آغاز گردید و در نهایت مقوله‌های به‌دست آمده ذیل هشت مضمون جای داده شدند که قدری انتزاعی‌تر از مفاهیم و مقوله‌ها در مراحل قبل بودند. پژوهشگران، روایی و اعتبار ابزار و یافته‌های خود را در تمامی مراحل پژوهش اعم از اجرا و تحلیل داده‌ها، مدنظر قرار دادند و اعتبار داده‌ها نیز، در طول فرآیند پژوهش از طریق «بررسی توسط پژوهیدگان» صورت پذیرفت.

معرفی زیست‌نامه‌ها/کتاب‌ها

مقاله حاضر، به تجزیه و تحلیل نظرات مخاطبان، راجع به سه زیست‌نامه شهدای انقلاب^۲، جنگ تحمیلی و مدافع حرم پرداخته است. ملاک‌های انتخاب این سه کتاب، پرتیراژ بودن، برجسته بودن،

1. Strauss & Corbin

۲. شهیده کمایی جزء ۱۷۰۰ شهید ترور محسوب می‌شوند، اما چون در راه حفظ آرمان‌های انقلاب به شهادت رسیدند، در پژوهش حاضر به‌عنوان شهید انقلاب قید شدند.

استقبال از این کتاب‌ها در قالب مسابقه‌های کتاب‌خوانی، وجود تنوع در سن و جنسیت شهدای ذکر شده، خصوصیات اخلاقی، موقعیت اجتماعی و همچنین شرایط جامعه زمان زندگی آنان بوده است.

جدول ۱. مشخصات کتاب‌های مورد مطالعه مخاطبان

ردیف	نام شهید	نام کتاب	راوی	نویسنده	ناشر	تعداد صفحات	سال انتشار	دفعات چاپ	تعداد مخاطبان
۱	دکتر مصطفی چمران	جلد ۱ نیمه پنهان ماه	همسر	حبیبه جعفریان	روایت فتح	۶۴ صفحه (پالتویی)	۱۳۷۸	۳۰	۷۷
۲	زینب کمایی	راز درخت کاج	مادر	معصومه رامهرمزی	شاهد	۱۴۷ صفحه (رقعی)	۱۳۸۸	۱۳	۳۰
۳	حمید سیاهکالی مرادی	یادت باشد	همسر	محمد رسول ملاحسنی	شهید کاظمی	۳۶۲ صفحه (رقعی)	۱۳۹۷	۴۷	۱۰

۱. نیمه پنهان ماه

مجموعه کتاب‌های «نیمه پنهان ماه» که شامل زندگی شهدا از زمان دفاع مقدس تا کنون می‌شود، به قلم جمعی از نویسندگان است که توسط انتشارات روایت فتح منتشر شده است. مراد از نیمه پنهان ماه آن است که شهدای دفاع مقدس و مدافع حرم، همچون "ماه" دو جلوه دارند؛ جلوه روشن که در فعالیت‌های رزمی آنان در جبهه‌ها متبلور شده است و جلوه پنهان که مربوط به امور خانوادگی آنان است و بهتر از هر فردی، همسر ایشان روایتگر آن نیمه پنهان است. کتاب‌های نیمه پنهان ماه، که از پر فروش‌ترین مجموعه‌های انتشارات مذکور می‌باشند تا کنون به زندگی خانوادگی بیش از ۳۴ شهید پرداخته است. نویسنده کتاب «نیمه پنهان ماه؛ چمران به روایت همسر شهید»، که نخستین جلد از مجموعه کتاب‌های نیمه پنهان ماه است، حبیبه جعفریان هستند. این کتاب، با روایتگری همسر لبنانی شهید چمران، خانم غاده جابر نوشته شده که به بیان بخشی از زندگی شهید چمران (از لبنان تا شهادت) پرداخته و تصویری متفاوت از این شهید و الامقام را، برای مخاطب ارائه نموده است. این نوشتار از آن روزی سخن گفته است که غاده جابر شیفته سادگی و بی

تجملی دکتر چمران گردیده و با او همراه می‌شود. قطع کتاب یادشده، پالتویی و تعداد صفحات آن به ۶۴ می‌رسد و تاکنون ۳۰ مرتبه، تجدید چاپ گردیده است.

۲. راز درخت کاج

«راز درخت کاج» روایتگر زندگی شهیده زینب کمایی، فرزند آخر خانواده، دانش‌آموز بسیجی و عضو انجمن اسلامی است که به‌رغم سن پایین، همواره به فکر خودسازی و تربیت نفس بوده و علاقه بسیاری به حضور در جبهه داشته و شهادت یکی از آرمان‌های او بوده است. کتاب «راز درخت کاج» که نوشته معصومه رامهریزی است، نتیجه گفت‌وگوی وی با مادر شهیده کمایی است. مادر زینب به‌عنوان راوی، سعی می‌کند مخاطب را با شخصیت، روحیات و اعتقادات شهیده، به خوبی آشنا کند. شهیده کمایی در روز اول فروردین سال ۱۳۶۱، درحالی که تنها ۱۴ سال داشت، در مسیر بازگشت از مسجد، ربوده می‌شود و پس از سه روز که جنازه‌اش پیدا می‌شود، مشخص می‌گردد که با چادر خودش خفه شده است. چند ماه بعد از این حادثه، منافقین اعتراف می‌کنند که به دلیل فعالیت‌های مذهبی‌اش، او را به شهادت رسانده‌اند. قطع کتاب یادشده، رقعی و دارای ۱۴۷ صفحه بوده و تاکنون به چاپ سیزدهم رسیده است.

۳. یادت باشد

کتاب «یادت باشد» به‌عنوان عاشقانه‌ترین کتاب شهدای مدافع حرم شناخته شده است که به معرفی و بیان زندگی «شهید حمید سیاهکالی مرادی» دومین شهید مدافع حرم استان قزوین می‌پردازد. کتاب یادشده، نوشته رسول ملاحسنی و به روایتگری همسر شهید فرزانه سیاهکالی مرادی، است. این کتاب، گلچینی از خاطرات خانم سیاهکالی، از زمان خواستگاری تا شهادت شهید است. شهید سیاهکالی آذرماه سال ۱۳۹۴ به آرزوی دیرینه خود رسید و جان‌ش را در راه رضای خداوند و حفظ حریم اهل بیت علیه‌السلام فدا نمود. «یادت باشد» روایتی عاشقانه از زندگی یک شهید دهه هفتادی است که توسط انتشارات شهید کاظمی، چاپ گردیده و به دلیل استقبال گسترده مخاطبان، در کمتر از ده روز به چاپ هجدهم رسیده است. قطع کتاب یادشده، رقعی و تعداد صفحات آن به ۳۶۲ می‌رسد و تاکنون ۴۷ مرتبه، تجدید چاپ گردیده است. مقام معظم رهبری نیز ضمن اشاره به اقدام نیک شهید و همسرشان، جهت عدم بروز ناخواسته خلاف شرع و گناه در جشن عروسی‌شان (سه روز روزه گرفتن)، فرموده‌اند که این اقدام جوانان امروزی

راه، می‌بایست در تاریخ ثبت نمود.

سؤالات پژوهش

هدف اصلی پژوهش حاضر، موشکافی لایه‌های ذهنی مخاطبان زیست‌نامه‌های شهدا در نظر گرفته شد. در این راستا، کشف عوامل و نگرش مخاطب، نسبت به جذابیت و دافعه‌های کتاب مورد مطالعه و میزان آموخته‌های حاصل از مطالعه کتاب، در دستور کار قرار گرفت و سؤالات زیر، به عنوان سؤالات اصلی پژوهش، تعیین گردید.

۱. عوامل ایجاد جذابیت و دافعه زیست‌نامه‌های شهدا چه است؟

۲. مطالعه زیست‌نامه‌ها، برای مخاطبان چه آموزه‌هایی را در سه حیطه شناختی، عاطفی و

عملی به همراه خواهد داشت؟

هدف غایی پژوهش حاضر، ارتقا بخشی به این نوع کتاب‌هاست. بدین ترتیب که با شناخت عوامل ربایشی (جذابیت‌ها) و رانشی (دافعه‌ها) و نیز آموزه‌های تربیتی زیست‌نامه‌های شهیدان، بتوان راهنمای نویسندگان این گونه آثار شد.

یافته‌ها

باتوجه به هدف پژوهش و جهت دستیابی به نگرش و کشف لایه‌های ذهنی مخاطبان زیست‌نامه شهدا، با انجام مصاحبه با طیف وسیعی از مخاطبان جوان و دانشجو، فهرستی مشتمل بر ۴۸۶ مفهوم، ۳۲ مقوله و هشت مضمون استخراج و طبقه‌بندی گردید که در جداول شماره دو و سه ارائه گردیده است.

شکل ۱. مراحل طبقه‌بندی یافته‌های پژوهش؛ مربوط به سؤال ۱

زیست‌نامه شهدا و لایه‌های ذهنی مخاطبان: ربایش‌ها، رانش‌ها، رویش‌ها	۱۳۷/
--	------

جدول ۲. عوامل ربایش مخاطبان در نتیجه تجزیه و تحلیل اطلاعات

مضمون	مقاله (۶)	مفاهیم (۱۲۰)	شماره مصاحبه‌شوندگان؛ نمونه دیدگاه‌های مخاطبان ^۱
ربایش‌نیشی‌گرشی	دستیابی به معرفت نسبت به شهدا	۲۰	۱۴. زمانی که مادرزن چمران مریض می‌شود، چمران برایش گریه می‌کند. من فکر نمی‌کردم شهیدان این قدر لطیف و عاشق باشند. فکر می‌کردم از زندگی خسته می‌شوند و می‌روند به جنگ که بمیرند.
			۵۵. کتاب فردی (چمران) را نشان می‌دهد که اگر طالب شناختن شخصیت او هستی، نباید از روی ظاهر او قضاوت کنی و باید با طی سیر و سلوک، به باطن و کانون دلش پیبری.
			۲۱. من وقتی عکس‌های شهدا را نگاه می‌کنم، می‌بینم که همه نگاهی آسمانی دارند و انگار از اول، برای شهید شدن آفریده شده‌اند.
			۹۶. شهادت نصیب هر کسی نمی‌شود. مگر این که واقعاً به آن درجه از ایمان و باور و خودسازی برسد.
			۸۴. آن‌ها هم مانند ما به مسافرت می‌رفتند، عید داشتند و ... اما در کنار این روزمرگی‌ها، یک سبک زندگی ایرانی اسلامی هم داشتند.
			۲۰. ما آسایش و راحتی الان خود را، مدیون شهدا و خانواده‌هایشان هستیم که از جان خود گذشتند و کلی سختی کشیدند.
باور به حقانیت و اقتدا به شهدا	۱۳	۱۶. اگه شهدا نبودند، ما هم نبودیم. شهدا، نمونه عارفان معاصر ما هستند و ملموس‌تر می‌توانیم از خودگذشتگی و ایثار را درک کنیم.	۱۷. شهدا برای من قابل احترام و ستایش هستند. اگر رشادت‌های آن‌ها نبود، معلوم نبود وضع کشور ما الان چطور بود.
			۹. درسی که چمران به من داد این بود که خدا تنها کسی است که کمکت می‌کند.

۱. مصاحبه شماره یک الی ۷۷ در خصوص کتاب "نیمه پنهان ماه"؛ زندگی شهید دکتر مصطفی چمران؛ مصاحبه شماره ۷۸ الی ۱۰۷ در خصوص کتاب "راز درخت کاج"؛ زندگی شهیده زینب کمایی و مصاحبه شماره ۱۰۸ الی ۱۱۷ در خصوص کتاب "یادت باشد"؛ زندگی شهید حمید سیاهکالی مرادی.

مضمون	مقوله (۶)	مفاهیم (۱۲۰)	شماره مصاحبه‌شوندگان؛ نمونه دیدگاه‌های مخاطبان ^۱
	نگاه مثبت به بانوان شهید	۷	۸۰. فقط مردان نیستند که می‌توانند قهرمان باشند. زنان هم می‌توانند و شهادت فقط از طریق شرکت مستقیم در جنگ نیست.
			۷۸. زینب چادر به سر شهید شد و ثابت کرد که پشت جبهه هم می‌شود جنگید و دفاع کرد. هر کجا که باشیم، دفاع کردن از وطن و جان باختن برای آن، شهادت است.
ربایش پیشی نگرشی	غبطه به شهدا و خانواده آنان	۱۸	۵. جالب است که یک انسان عصر حاضر، بدون طی طریق خاصی و در حالی که مسیر اولیه زندگی اش شبیه خیلی از ما است، می‌تواند خودش را به خدا نزدیک کند.
			۶. اگر با همسر شهید چمران صحبت کنم، می‌پرسم چه کردید که خدا چمران را به شما داد؟
			۱۱۱. در حال حاضر برای یک دختر و خانم شیعه و منتظر ظهور در جمهوری اسلامی، شهید پرور بودن خیلی مهم تر، حساس تر و البته سخت تر است.
			۱. غاده جابر جایگاه رفیعی دارد. از ایشان بابت پاسداشت ارزش‌های مقدس نظام و کمک به شهید، برای دفاع از میهن، تشکر می‌کنم.
	تأمل به الگوگیری از شهدا و زندگی آنان	۱۷	۷۸. باز هم مشتاق خواندن زندگی‌نامه‌هایی همچون زینب هستم. چون واقعیت را بیان کرده و برگرفته از تخیلات فردی نیست.
			۱. نوع رابطه شهدا با همسرانشان، تأثیر زیادی بر کیفیت روابط سایرین می‌گذارد.
			۸۳. از برنامه‌ی غذایی که خود شهید نوشته بودند و هر وعده را نذر امام معصومی کرده بودند، استفاده می‌کنم و سعی می‌کنم خیلی بیشتر از قبل، مسئله حق الناس را رعایت کنم.

۱. مصاحبه شماره یک الی ۷۷ در خصوص کتاب "نیمه پنهان ماه"؛ زندگی شهید دکتر مصطفی چمران؛ مصاحبه شماره ۷۸ الی ۱۰۷ در خصوص کتاب "راز درخت کاج"؛ زندگی شهیده زینب کمایی و مصاحبه شماره ۱۰۸ الی ۱۱۷ در خصوص کتاب "یادت باشد"؛ زندگی شهید حمید سیاهکالی مرادی.

زیست‌نامه شهدا و لایه‌های ذهنی مخاطبان: ربایش‌ها، رانش‌ها، رویش‌ها	۱۳۹/
--	------

مضمون	مفهوم (۶)	مفاهیم (۱۲۰)	شماره مصاحبه‌شوندگان؛ نمونه دیدگاه‌های مخاطبان ^۱	
ربایش‌بینی نگرشی	۱۷	الگو بودن شهید در امر به معروف	۱۱. چمران نه از راه اجبار، بلکه از راه ملایمت و مهربانی، غاده را باحجاب کرد و کم کم او را با اسلام آشنا کرد و این می‌تواند برای دیگران، الگو باشد.	
			۸. کتاب باعث شد که بهتر و بیشتر موقعیت جنگ را درک کنم و وظیفه خودم را در شرایط کنونی بدانم.	
	۴۵	احساس نیاز، ترغیب و جهت‌گیری نسبت به تغییر در سبک زندگی	شناخت بیشتر وظایف	۸۸. بعد از خواندن این کتاب به خودم آمدم و گفتم: آن زمان با آن شرایط این آدم‌ها وجود داشتند و در این زمان که همه چیز برای ما، مثل رفتن به سخنرانی‌ها، روضه‌ها، رفتن به کلاس‌ها و گوش دادن حرف‌های رهبر آزاد است، چرا استقبال بسیار کم شده است؟
			احساس نیاز به تغییر نگاه	۱۶. باید دید و نگرش خودم را نسبت به زندگی عوض کنم و این که حس می‌کنم، باید شکل مناسب‌تری به رابطه‌ام با خدا بدهم.
			تصمیم به تغییر در سبک زندگی	۲۴. من چون برای عقد مراسم نگرفتم خیلی اصرار داشتم که برای عروسی‌ام حتماً مجلس آن‌چنانی بگیرم. حتی بعضی وقت‌ها که شوهرم به من می‌گفت که یک مجلس ساده بگیریم، ناراحت می‌شدم ولی الان نظرم عوض شد.
			ترغیب به طراحی و جدول‌سازی	۷۹. عبادت، حالت معنوی و خودسازی زینب و جدولی که طراحی کرده بود، برایم جذاب بود. خواندن این کتاب باعث شد که برای خودم یک جدول بکشم و به آن عمل کنم.
			تصمیم به تغییر رفتار در خود	۹۸. با خواندن کتاب تصمیم گرفتم که نمازهایم را سر وقت بخوانم و خیلی مصمم‌تر شدم که حجابم را بیشتر رعایت کنم.
			عدم توجه صرف به مادیات	۱۶. کتاب باعث شد به خودمان بیاییم و بدانیم زندگی فقط مادیات نیست و چیزهای باارزش دیگری هم هست؛ اما ما کجا و گرفتار چی هستیم!

۱. مصاحبه شماره یک الی ۷۷ در خصوص کتاب "نیمه پنهان ماه"; زندگی شهید دکتر مصطفی چمران؛ مصاحبه شماره ۷۸ الی ۱۰۷ در خصوص کتاب "راز درخت کاج"; زندگی شهیده زینب کمایی و مصاحبه شماره ۱۰۸ الی ۱۱۷ در خصوص کتاب "یادت باشد"; زندگی شهید حمید سیاهکالی مرادی.

مضمون	مقوله (۶)	مفاهیم (۱۲۰)	شماره مصاحبه‌شوندگان؛ نمونه دیدگاه‌های مخاطبان ^۱
ربایش پیشی نگرشی	۴۵	افزایش توان برای تحمل مشکلات	۲۴. باوجود این که هنوز ۲۱ سال عمر کردم، ولی فکر می‌کردم خیلی سختی و تنهایی کشیدم. ولی وقتی زندگی شهید و غاده را خواندم سختی‌های خودم برایم بی‌ارزش شد.
مضمون	مقوله (۴)	مفاهیم (۱۰۶)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان
ربایش اعتقادی اخلاقی	ویژگی و شخصیت اخلاقی شهدا	تواضع و فروتنی شهید چمران	۱۸. بیشتر افراد آرزو دارند که بعد از مرگشان مجسمه‌شان ساخته و در مکان‌های مهم نصب شود، اما جالب بود دکتر چمران به خواب همسرش می‌آید و از ساختن مجسمه خود در دانشگاه جندی‌شاپور اظهار ناراحتی می‌کند و از او می‌خواهد که مجسمه را تخریب کنند.
		خوش رفتاری شهید چمران	۱۶. آن قسمتی که مادر غاده مریض بود و دکتر چمران باوجود بی‌محلی‌ها و بی‌احترامی‌هایی که از او دیده بود، او را به دکتر می‌برد و دست او را می‌بوسد و از همسرش به خاطر کمک به مادرش تشکر می‌کند، برای من تکان‌دهنده بود.
		صبوری و عدم خودخواهی زینب	۹۳. زینب با توجه به سنش، که فرزند یکی به آخر بود و سن نسبتاً کمی داشت، رفتارهای بزرگانه‌تر از همه، از او سر می‌زد. طوری که بیشتر وقت‌ها صبر می‌کرد و سکوت و بیشتر با خدایش دعا می‌کرد.
		دلیری و شجاعت زینب	۸۰. اگر جنگ اتفاق بیفتد اولین کاری که می‌کنم، فرار است. ولی زینب اصرار داشت که آبادان بماند. زینب خیلی خاص بود. به نظرم اگر کسی با این ویژگی‌ها وجود داشته باشد، جزء ملانکه است.
		وفای به عهد شهید چمران	۱۴. چمران رختخواب غاده را به خاطر قولی که به مادرش داده بود جمع می‌کرد و این تعهد و وفای به عهد بالای چمران را نشان می‌دهد.

۱. مصاحبه شماره یک الی ۷۷ در خصوص کتاب "نیمه پنهان ماه"; زندگی شهید دکتر مصطفی چمران؛ مصاحبه شماره ۷۸ الی ۱۰۷ در خصوص کتاب "راز درخت کاج"; زندگی شهیده زینب کمایی و مصاحبه شماره ۱۰۸ الی ۱۱۷ در خصوص کتاب "یادت باشد"; زندگی شهید حمید سیاهکالی مرادی.

مضمون	مقوله (۴)	مفاهیم (۱۰۶)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان
ربایش اعتقادی اخلاقی	ویژگی و شخصیت معنوی شهدا	۳۸	۱۲. جایی که چمران به غاده گفت من فردا شهید می‌شوم، من را خیلی تحت تأثیر قرار داد که حتی نشستم و گریه کردم.
			۸۹. من ۲۴ ساله هستم و این دختر فقط ۱۴ سال داشت و با این وجود، خیلی راحت و خوب توانسته بود با ائمه و خدا و امامان ارتباط برقرار کند.
			۱۱۰. شهید حتی به کوچک‌ترین مسائلی که باعث سعادت می‌شد توجه می‌کرد؛ مسائلی که شاید به نظر ما خیلی پیش‌یافتاده است. این برخورد ایشان با مسائل، دید من را عمیق‌تر کرد.
			۵۹. به قول غاده، مصطفی وقتی که زیاد نماز شب می‌خواند می‌گفت: "تاجر اگر از سرمایه‌اش خرج کند، بالاخره ورشکست می‌شود، باید سود دریاورد که زندگی‌اش بگذرد. ما اگر قرار باشد نماز شب نخوانیم، ورشکست می‌شویم!"
			۷۸. وصیت‌نامه زینب شبیه یک خداحافظی و یک اندرز بود. شبیه هیچ وصیت‌نامه‌ای که تا به حال دیده بودم نبود. هیچ حسرتی، هیچ غمی و هیچ نگرانی‌ای در وصیتش دیده نمی‌شد.
			۳۹. یک زن لبنانی که اصلاً با اسلام آشنایی نداشت، چطور با یک نگاه، آن‌قدر محو عشق حقیقی و سیرت و باطن پاک دکتر چمران شد که حتی متوجه نشد که دکتر کچل است.
ویژگی و شخصیت اجتماعی شهدا	۲۲	زیبایی شیوه امر به معروف چمران	۱۲. چمران یک روسری به غاده هدیه داد و گفت: «بچه‌ها دوست دارند تو را با روسری ببینند و چه سیاستی داشت چمران».
			۹۰. زینب دختری فعال و درعین حال گمنام بود. مهم‌ترین خصلت این دختر، حیا و عفت بود. زینب زودتر از همه خواهرانش علاقه به حجاب و قرآن پیدا کرد و داشتن چنین دختری آرزوی خیلی‌ها است.
			۷۰. خصلت بزرگ شهید چمران، خدمت به خلق بود. در نامه‌ای هم به همسرشان گفته بودند که امام از من خواسته‌اند بمانم و می‌مانم.
			۲۰. شهید چمران به همه احترام می‌گذاشتند. این نوع رفتارشان آن‌قدر من را تحت تأثیر قرار داد که تصمیم گرفتم تلاش کنم تا خودم را از کسی بالاتر نبینم.

نمونه دیدگاه‌های مخاطبان	مفاهیم (۱۰۶)	مقوله (۴)	مضمون
۷۸. زینب عمری باعزت و شرافت زندگی کرد و وجودی پر از مهر و محبت نسبت به خدا، خانواده و هم‌وطنان داشت.	گسترده‌گی مهربانی زینب	۲۲ وژگی و شخصیت اجتماعی شهدا	رأی‌نشین اعتقادی اخلاقی
۳. شخصیت همسر شهید چمران، از خود شهید چیزی کم ندارد. فکر می‌کردم که همسران شهدا، شخصیت محکمی داشته باشند، اما نه در این حد.	محکم بودن شخصیت همسران شهدا	۲۱ وژگی و شخصیت همسران شهدا	
۳۹. چطور می‌شود که یک انسان، این همه سختی را تحمل کند؟ این که قرار است شوهرش شهید شود و در ایران تنها باشد و بعد از شهید شدن هیچ‌کس را نداشته باشد.	تحمل بالای همسر شهید		
۷۶. همسر شهید چمران بر حسب شرایطی که وجود داشت و کارشان سرکشی به غسل‌خانه‌ها بود، همیشه آماده رؤیت جنازه همسر شهیدشان بودند. این بدان معنی است که باید دارای روح بسیار والایی باشی، تا بتوانی آماده دیدن همسر شهید خود که عاشقانه او را دوست داری، باشی.	مناعت طبع و روح بزرگ همسر شهید		
۱۵. غاده بعد از چمران، سرپناهی برای زندگی نداشت و مجبور بود هر شب به خانه آشناها و اقوام شوهرش برود. روزهای تعطیل که مردم می‌خواستند به تفریح بروند، می‌رفت سر مزار مصطفی که مزاحم آن‌ها نباشد و حتی خیلی از شب‌ها هم آنجا می‌ماند.	رفتارهای نیک‌اندیشانه غاده بعد از شهادت چمران		
۱۷. غاده خیلی از خودگذشتگی کرد و چون عاشق دکتر چمران بود از سختی‌ها شکایت نمی‌کرد. من اگر جای او بودم، شاید بعضی وقت‌ها گله می‌کردم یا حتی غر می‌زدم که چرا وضع زندگی من باید این‌طور باشد!	از خودگذشتگی همسر شهید چمران		
نمونه دیدگاه‌های مخاطبان	تعداد مفاهیم (۴۵)		مقوله (۴)
۸۵. فکر می‌کردم که همه زنان، مثل خواهران زینب در جبهه به‌عنوان امدادگر بودند و اصلاً منافقین در فکر نمی‌آمد و تصور می‌کردم که منافقین برای قبل انقلاب هستند و بعد از انقلاب عملیاتی انجام نمی‌دادند که بخواهند کسی را به قتل برسانند.	شناخت نسبت به منافقین	۵ افزایش آگاهی در خصوص برخی مسائل جامعه	رأی‌نشین فرهنگی اجتماعی

زیست‌نامه شهدا و لایه‌های ذهنی مخاطبان: ربایش‌ها، رانش‌ها، رویش‌ها	۱۴۳/
--	------

مضمون	مقوله (۴)	تعداد مفاهیم (۴۵)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان	
ربایش فرهنگی اجتماعی	افزایش آگاهی در خصوص برخی مسائل جامعه	۵	۱۷. این که در لبنان به دخترها جهیزیه نمی‌دهند و این کار را نوعی بی‌احترامی به دختر می‌دانند، خیلی برایم جالب بود و من را با فرهنگ آن‌ها آشنا کرد.	
	نقش تربیت خانواده و نسل در رفتار شهدا	۱۰	اهمیت تربیت خانوادگی در شخصیت شهید	۱۱۱. قطعاً تربیت صحیح والدین، لقمه حلال پدر و شیر پاک مادر و البته رفتار صحیح این دو بزرگوار، تأثیر داشته است. حتماً رفتار و زندگی ایشان تجلی حقیقی اسلام نابی بود که شهدای صدر اسلام و انقلاب را هم پرورش داده است.
			اهمیت نسل پاک در شخصیت انسان‌ها	۸۳. زینب یک فرد نبود. یک نسل بود. این پایه‌ها از قبل چیده شده بود. مادر زینب هم از کودکی او صحبت کرد. هر انسانی با توجه به فطرتش، توانایی دارد که در هر شرایطی، خودش را به خدا برساند.
			شاخص و مهم بودن طرز تربیت زینب	۱۰۶. فرقی ندارد افراد در چه سنی، در چه خانواده‌ای و در چه سطح مالی باشند و مهم این است که طرز تربیت چطور باشد تا بتواند آن‌ها را به هدف برساند. طرز تربیت در خانواده شهید کمایی شاخص و مهم بود.
	به تصویر کشیدن ساده زیستی	۸	آموزنده بودن آغاز زندگی چمران و غاده	۲۸. در جامعه امروزی که تجملات و چشم‌وهم‌چشمی‌ها زیاد شده و توقع ما جوانان نسبت به ازدواج بالا رفته؛ باین وجود وقتی دیدم غاده با چه شرایطی حاضر به ازدواج شد و وقتی چمران برایش حلقه نگرفت، با آوردن حلقه مادرش کاری کرد که مردم چیزی نگویند، باعث شد تا انتظاراتم نسبت به ازدواج کمتر شود.
			ترسیم ساده‌زیستی در زندگی	۱۰۸. مطالعه کتاب، در ساده‌زیستی و اهمیت ندادن به تجملات، به‌ویژه حین اجاره و خرید منزل، بر من بسیار تأثیرگذار بود.
			ورود به دنیای خالی از تجمل	۴۷. وقتی داشتم این کتاب را می‌خواندم، احساس می‌کردم وارد دنیای دیگری شدم. دنیایی که در آن خبری از تجملات و دنیاپرستی امروز نبود.

مضمون	مقوله (۴)	تعداد مفاهیم (۴۵)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان
رأیش فرهنگی اجتماعی	به تصویر کشیدن جنبه عاشقانه زندگی شهدا	۲۲	۱۱۳. یادت باشد زندگی‌نامه یک شهید است که زندگی‌اش سرشار از عاشقانه‌های ناب و شادی‌های پاک است و اصلاً از خواندن آن پشیمان نمی‌شوی.
			۱۱. غاده متوجه کچلی چمران نشده بود و وقتی دوستانش به او گفتند هم، باور نکرد و فکر می‌کرد دوستانش دروغ می‌گویند. تا وقتی خودش با دقت نگاهی کرد و متوجه شد و خندید.
			۱۱۵. کتاب، عاشقانه‌ای متفاوت بود که رنگ‌وبوی دنیایی نداشت. در آن قسمت‌هایی که شهید با همسرش، با کیف روی موتور می‌نشستند و به این طرف و آن طرف می‌رفتند، لذتش از نشستن در ماشین آخرین سیستم هم بالاتر بود.
			۱۷. تا الان برایم پیش نیامده بود که یک فردی آن‌قدر عاشق باشد که ظاهر را نبیند. معمولاً دخترها به اولین چیزی که توجه می‌کنند ظاهر طرف مقابل است و حتی خود غاده هم، از ظاهر خواستگارهای قبلی‌اش ایراد می‌گرفت، ولی در مورد چمران این‌طور نبود.
			۱۱۲. یادت باشد عاشقانه‌ترین کتاب شهدای مدافع حرم است. کتابی سراسر عشق و محبت و دلدادگی. عشقی که شاید در زندگی زمینی به جدایی رسیده باشد، اما این تعلق خاطرها هیچ‌گاه کهنه نمی‌شود.
			۳۲. آن شب که دکتر چمران وصیت‌نامه‌اش را به غاده داد و به او دو توصیه کرد که از ایران نرود و بعد از او ازدواج کند؛ از عشق و علاقه واقعی چمران به غاده و ارزشی که برای همسرش قائل شد، بسیار خوشم آمد.
			۱۵. کتاب‌هایی که قبلاً در مورد شهدای خواندم، بیشتر در مورد دلآوری‌های آن‌ها در جنگ بود. اما این کتاب از یک زاویه دیگر زندگی چمران را گفته بود.
رأیش فنی ساختاری	نوآوری و متفاوت بودن کتاب	۶	۴۷. یکی از متفاوت‌ترین و مفیدترین کتاب‌هایی بود که در زمینه دفاع مقدس خواندم. قبلاً کتاب‌های زیادی را در این زمینه خواندم، ولی این کتاب جور دیگری من را جذب خودش کرد.
			۱۵. نگاه به زاویه‌ای متفاوت از زندگی شهدا
مضمون	مقوله (۶)	تعداد مفاهیم (۷۷)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان

مضمون	مقوله (۶)	تعداد مفاهیم (۷۷)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان
ربایش فنی ساختاری	پرمغز و قابل‌درک بودن کتاب	۵	۱۵. کتاب خیلی کوچک بود و به قیافه‌اش نمی‌خورد آدم را جذب خودش بکند، اما بار معنایی زیادی داشت.
			۴۲. کتاب از نظر ادبی خیلی خوب بود و شکل و شمایل بهتری داشت و جوری ساده نوشته بود که هرکسی با اندک سواد، می‌تواند به راحتی با این کتاب ارتباط برقرار کند.
	موقفت و پرداخت خوب راوی	۱۲	۱۲. راوی در کتاب به چیزهایی اشاره کرده، که کمتر کسی می‌توانست آن‌ها را بگوید. چون شخصیت دکتر چمران جوری بود که تا با او زندگی نمی‌کردی، نمی‌توانستی بگویی چه طور آدمی است.
			۳۴. کتاب یک دنیا حرف داشت. راوی خیلی مسلط بود. چیزهایی را از آن فهمیدم که آگه دکتر چمران را از قبل نمی‌شناختم، فکر می‌کردم این‌ها همه افسانه و ساخته ذهن نویسنده است.
			۱۹. جمله‌های این کتاب دقیقاً مصداق ضرب‌المثل «آنچه از دل برآید لاجرم بر دل نشیند» بود.
	جذابت سناریو از نظر تلفیق واقعیت و احساس	۱۶	۳. چمران و غاده عشق خدایی و زمینی را بسیار درهم آمیخته بودند.
			۴۹. کتاب آمیزه‌ای از یک عاشقانه ساده و حال و هوای جنگ بود. کتاب توانسته بود تلفیق خوبی بین عشق و جنگ ایجاد کند.
			۱۹. یکی از جالب‌ترین قسمت‌های کتاب، شب قبل از شهادت بود که چمران آمد تا برای آخرین بار غاده را ببیند و برای شهادت، از او اجازه بگیرد!
	کشش بالای داستان	۱۳	۳۶. هیچ بخش کتاب خسته‌کننده نبود. طوری که غذا می‌خوردم و می‌خواندم و طوری بود که دوست داشتم کتاب را زودتر تمام کنم.
			۱. کتاب با حجم کم و کیفیت خیلی خوب، پیام را منتقل کرده است.
۸۱. توقع نداشتم زینب به دست منافقان کشته شود و فکر می‌کردم شاید در جنگ شهید شود.			

مضمون	مقوله (۶)	تعداد مفاهیم (۷۷)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان					
رپایش فنی ساختاری	کشنش بالای داستان	۱۳	۱۰۶. کتاب‌های پر حجم را باید تکه‌تکه بخوانی و برگردی عقب. چون ممکن است یکسری جاهای آن یادت برود. اما این کتاب این طور نبود.					
			۴۹. کتاب ساده، سلیس و روان نوشته شده بود و کسل کننده نبود. هر صفحه‌ای را که می‌خواندم جذب می‌شدم که به خواندن ادامه بدهم.					
	توصیف و تصویر سازی مناسب	۲۵	۲۱. برای غاده خیلی دردناک بود که پول نداشت و هزینه مراسم هم بر عهده او بود و زبان فارسی هم بلد نبود. من خیلی با او همدردی می‌کردم که شرایطش سخت بود.					
			۲۱. جایی که چمران شهید شد، خیلی تحت تأثیر قرار گرفتم؛ تا جایی که همان شب خواب زندگی شهید چمران را دیدم.					
			۱۶. قسمت‌هایی که چمران می‌رفت جبهه و حتی چند روز می‌گذشت و غاده از او خبری نداشت و هر لحظه منتظر این بود که برایش خبر بیاورند که مصطفی تمام شد؛ خیلی ناراحت کننده بود.					
			۵. قسمتی که غاده عمیقاً به این باور می‌رسد که چمران قرار است شهید شود و از شدت ناآرامی حتی کلت برمی‌دارد که به پایش شلیک کند تا جلوی اتفاق را بگیرد، خیلی احساساتی شدم. مخصوصاً وقتی که پیکر او را دید و گفتم: "اللهم تقبل هذا منا القربان".					
			۱۱۳. آنجایی که فرزانه گریه کرد و حمید گفت: "فرزانه دلم را لرزاندی اما ایمانم را نمی‌توانی بلرزانی..." خیلی خیلی متأثر شدم.					
			۱۹. وقتی کتاب را می‌خواندم، در عین این که خوشحال بودم، خیلی ناراحت هم بودم و مدام دلم می‌خواست که گریه کنم. آن‌ها لذت داشتن یک زندگی راحت و بدون دغدغه را از خودشان گرفتند تا ما راحت باشیم.					
			۶۰. کتاب نثر جذاب و داستان گونه داشت و از اصطلاحات جدید، متنوع و از توصیفات و تعابیر زنده و خاصی برخوردار بود. مثلاً زمانی که ماجرای خواستگاری شهید چمران توصیف شده بود، خواننده می‌توانست آن صحنه را کاملاً تجسم کند.					
			رضایت از کم حجمی کتاب	کسل کننده نبودن کتاب	همدردی با شرایط سخت غاده	آمیختگی روح مخاطب با شخصیت‌ها	همذات پنداری با غاده	غلیان احساسات مخاطب

جدول ۳. عوامل رانش مخاطبان در نتیجه تجزیه و تحلیل اطلاعات

مضمون	مقوله (۱)	تعداد مفاهیم (۱۲)	شماره مصاحبه‌شوندگان؛ نمونه دیدگاه‌های مخاطبان ^۱
رانش پیشی‌نگرشی	اغراق در بیان برخی رفتارهای شهدا	۱۲	۱۰۷. نویسنده می‌توانست به جای زینب، شخصیت بهتری را انتخاب کند که تأثیر بیشتری در جامعه داشته باشد. مثلاً فداکاری کردند یا جان حداقل یک نفر را، نجات داده‌اند.
			۸۰. نمی‌دانم، یا نویسنده یا مادر زینب، در بعضی جاهای کتاب خیلی اغراق کرده‌اند. فردی با این ویژگی‌ها بسیار کم است. با این امکانات جامعه الان فکر نکنم همچین کسی باشد. شاید در کل جهان یک یا دو نفر بیشتر نباشد.
			۹۶. داستان دختری بود که خیلی خیلی خوب نشانش داده بودند. به‌رحال این دختر، معصوم که نبوده است.
			۸۵. واقعاً از خودم که یک بچه مسلمان هستم ناامید شدم.
مضمون	مقوله (۴)	تعداد مفاهیم (۳۲)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان
رانش اعتقادی اخلاقی	تفاوت روحیات اخلاقی مخاطب با شخصیت‌ها	۹	۷۷. هیچ‌وقت نمی‌توانم و نمی‌خواهم به‌جای همسر شهید چمران باشم. چون دارای آن درجه از شکیبایی در برابر سختی‌ها و آن‌گونه زندگی کردن نیستم.
			۱۸. من اگر به‌جای همسر شهید بودم، به این پیوند رضایت نمی‌دادم. چون علاوه بر طرز تفکر، ملاک‌های مادی و رسم و رسوم هم برایم مهم است و با داشتن آگاهی از چنین زندگی‌ای، هرگز به شروع آن حاضر نمی‌شوم.
			۳۵. من دوست ندارم هیچ‌وقت جای غاده چمران باشم. خصوصاً آن روزهایی که تنها بود و هیچ‌کس را نداشت. از همه بدتر در کشور غریب بود و آشنا و فامیلی نداشت.

۱. مصاحبه شماره یک الی ۷۷ در خصوص کتاب "نیمه پنهان ماه"؛ زندگی شهید دکتر مصطفی چمران؛ مصاحبه شماره ۷۸ الی ۱۰۷ در خصوص کتاب "راز درخت کاج"؛ زندگی شهیده زینب کمایی و مصاحبه شماره ۱۰۸ الی ۱۱۷ در خصوص کتاب "یادت باشد"؛ زندگی شهید حمید سیاهکالی مرادی.

مضمون	مقوله (۳)	تعداد مفاهیم (۳۲)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان
رانش اعتقادی اخلاقی	کم‌توجهی و تردید از برخی رفتارهای شخصیت‌ها	۱۰	۴. غاده چطور توانسته از آن زندگی دل بکند؟ اگر الان به همان زمان خواستگاری برگردد، آیا واقعاً بازهم، جوابش بله است؟
			۸۲. خواب‌هایی که مادر می‌گفت که زینب دیده است، احساس می‌کردم که در مورد یک دختر ۱۴ ساله نیست. من نمی‌گویم کتاب زینب را قدیسه نشان داد، اما برایم قابل هضم و درک نبود. وقتی زندگی یک نفر را می‌نویسیم، سعی نکنیم جوری وانمود کنیم که انگار طرف، نظر کرده بوده است.
			۱۰۳. من واقعاً فکر نمی‌کردم، مادر یک شهید بین بچه‌های این قدر فرق بگذارد. اما مادر زینب مادری بود که فقط یک بچه خود را دوست داشت.
انتقاد آمیز و افراطی بودن برخی رفتارهای شهدا	۱۳	۹. چمران، زیادی خودش را درگیر مشکلات مردم کرده بود و اصلاً توجهی به نظر و احساسات همسرش نمی‌کرد.	
		رفتارهای ناصحیح چمران در خصوص ازدواج	
		۱۰. چمران خیلی خودش را برای به دست آوردن غاده، خوار و ذلیل کرد. با آن سن و سالش باید خجالت می‌کشید.	
		۱۷. چمران خیلی افراطی به جنگ اهمیت می‌داد و فکر می‌کنم خیلی خودخواه بود که دوست داشت شهید بشود و همسرش را در آن شرایط تنها بگذارد.	
		۱۲. مراسم عروسی آن‌ها ساده بود و انگار هیچ خرجی برای مجلس عروسی نکرد و خیلی مجانی غاده را به دست آورد.	
۹۴. باور رفتار خانواده پدر زینب، برایم سخت بود و فکر نمی‌کردم در آن دوره زمانه، که همه در حال وهوای امام و شهادت بودند، چنین اطرافیان شهدا			

مضمون	مقوله (۴)	تعداد مفاهیم (۴۲)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان	
رانش فرهنگی اجتماعی	اهمیت زمان، محیط، شرایط و جامعه در اعتقادات و رفتار افراد	۱۲	۸۵. فکر می‌کنم اگر زینب الان بود، چگونه زندگی می‌کرد؟ او خیلی ساده لباس می‌پوشید؟ و غذا می‌خورد؟ من کسی را در اطرافم نمی‌بینم که یکدست مانتو شلوار داشته باشد و همیشه همان را بپوشد! مگر این که کسی واقعاً نداشته باشد. به نظرم زندگی زینب، مخصوص همان زمان بود.	
			محال بودن وجود امثال زینب در جامعه حاضر	
			۶۲. طبق شرایط دوران فعلی، قبول کردن زندگی به این صورت و با چنین شرایطی سخت است و حتی اگر من قبول کنم، اطرافیان قبول نمی‌کنند.	
			سخت بودن سبک زندگی غاده در زمان حاضر	
			۱۱۵. این سبک زندگی بسیار زیبا و پسندیده است؛ اما برای همه افراد نمی‌تواند کارایی داشته باشد. زیرا در برخی از خانواده‌ها، با مخالفت شدید مواجه می‌شود و از طرفی احترام والدین هم واجب است و انسان سر یک دوراهی حرام و مستحب قرار می‌گیرد.	
	تفاوت ملاک‌های ارزشی مخاطب با شخصیت‌ها	۸	عدم درک شرایط مربوط به زمان جنگ	۸۳. هر زمانه‌ای ابزارهای خاص خودش را دارد. یعنی آن چیزهایی که باعث خوب شدن فرد می‌شود، متفاوت است. باتوجه به ابزارهایی که الان وجود دارد، فکر می‌کنم که افراد برای خوب بودن، احتمالاً رنج بیشتری می‌برند.
				دشواری خوب بودن در جامعه حال حاضر
				۱۰۷. من نه شهید دیدم، نه آوارگی را چشیدم و نه جنگ را تجربه کردم و اگر آن شرایط را می‌دیدم، فرق می‌کرد.
				عدم تمایل به زینب گونه شدن
				۱۰۳. دوست ندارم مثل زینب، آن‌قدر مذهبی باشم که بروم به اوج و از زندگی باز بمانم.
	۸	تفاوت‌های نگرشی و اعتقادی	۸۲. اصلاً نمی‌توانم زینب را با خودم قیاس کنم. چون هیچ چیزش با من نمی‌خواند. نه دغدغه‌هایش و نه نگرشش.	
			عدم تأثیرپذیری از شخصیت زینب	
			۹۶. این کتاب، داستان زندگی فرد دیگری بود و هر کس برای خودش، اهداف جداگانه‌ای دارد.	

مضمون	مقوله (۴)	تعداد مفاهیم (۴۲)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان
رانش فرهنگی اجتماعی	ابهام برخی رفتارها و دلیل شهادت	۴	۳۰. این که زینب چادر سر می‌کند و نماز می‌خواند، که یک کار روزمره و جزء علایق خودش است. زینب نه اسطوره بود نه قهرمان و من واقعاً دلیل شهادت زینب را نمی‌دانم. نه فعالیت سیاسی داشت و نه در جبهه بوده و نه کار خاصی کرده است. چرا باید برایش کتاب بنویسند!؟
			۸۲. اصلاً نمی‌توانم بفهمم چالش‌های زندگی زینب چه چیزهایی بوده است. چه چیزی در او به وجود آمده که باعث شده تا در بچگی اسمش را عوض کند و یا دو سال دائم در حال نوشتن کارهایش باشد!
	تأثیر منفی عاشقانه‌ها بر روابط و عقاید برخی بانوان متأهل و مجرد	۱۸	۱۱۰. الان اگر آدم بخواهد از کتاب «یادت باشد» انتقاد کند، خیلی‌ها می‌گویند کتاب را حضرت آقا تأیید کردند. در صورتی که آقا می‌گویند: این کار شهید و همسرش را، برای این که در عروسی‌شان گناه نشود روزه گرفتند را، باید ثبت کرد نه خود کتاب را.
			۱۱۰. متأسفانه کتابی که خیلی برجسته می‌شود و حاصل بیان خاطرات عاشقانه همسر شهید است، باعث می‌شود که موجی از خانم‌ها به خواندن آن روی آورند و خانمی بعد از خواندن این کتاب می‌گفت که از همسرم متنفر شده‌ام!
			۱۱۷. برخی از افراد علی‌رغم عشق فراوان به همسر خود، این عشق را چندان بروز نمی‌دهند و بیان روابط به این صورت، برخی از بانوان را، نسبت به سطح و نوع علاقه‌مندی همسرشان، دچار تردید می‌کند.
			۱۰۸. توقع خوانندگان از اطرافیان، به‌ویژه دختران مذهبی از همسران و خواستگاران‌شان به شدت سیر صعودی داشت و این از اثرات بارز این کتاب بود که به عینه دیدم.
			۱۱۷. به نظر می‌بایست روابط خصوصی‌ای که بین شهید و همسرشان وجود داشته، تا همیشه مابین خودشان باقی می‌ماند. حتی بعد از شهادت شهید.
			لزوم رازداری همسران حتی بعد از شهادت

مضمون	مقوله (۴)	تعداد مفاهیم (۵۲)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان
رانش فنی ساختاری	عدم اقتناع مخاطب و عدم رعایت همه‌جانبه‌نگری	۹	۱۱۰. اگر به جای نویسنده بودم، متن را پخته‌تر می‌کردم تا جذاب‌تر شود و تک‌بعدی به زندگی شهید که فقط در خاطرات عاشقانه تجلی نمی‌کند.
			نیاز به پرداخت در خصوص روزهای بعد از شهادت
			۱۰۹. راوی باید از حال و احوال بعد از شهادت همسرشان بیشتر می‌گفتند و این که در نهایت، چطور با این موضوع کنار آمدند.
	عدم ارائه تصویر واقعی از همسران شهدا	۲	۱۱۷. شهید سیاهکالی، از بیان عبارت "دوست دارم"، به همسرشان در حضور دیگران حیا می‌کردند و همسرشان نیز همین‌طور بودند، اما خانم سیاهکالی این مسئله را بعد از شهادت، علنی کردند. بنابراین کتاب در معرفی ویژگی‌های شهید و همسرشان، به‌نوعی مخاطب را دچار تناقض می‌کرد. تناقض در وجود حیا بین همسران در قبل و بعد شهادت.
			۲. این کتاب تصویری واقعی از همسران شهدا را ارائه نکرده است.
	عدم برقراری ارتباط با راوی	۷	۴. کاش توضیحات بیشتری از شهید چمران و همچنین از زندگی حال حاضر همسر شهید و فرزندان‌شان آورده می‌شد.
			۱۰۱. فقط دست‌نوشته‌های شهید را خیلی دوست داشتم و هیچ‌کدام از توضیحاتی که مادر شهید داده بود، برایم جالب نبود. چون نتوانستم با لحن راوی ارتباط بگیرم. خیلی عامیانه توضیح داده بود.
	انتقاد به سبک و سلیقه نویسنده	۲۵	۸۱ از طرز نوشتن کتاب خوشم نیامد و به نظر کتاب‌های بهتری برای شهدا وجود دارد.
۴. کتاب تمرکز زیادی بر روی فداکاری‌های همسر شهید چمران داشت و برای من که مرد بودم، تأثیر مثبت زیادی نداشت.			
			تمرکز افراطی بر فداکاری‌های همسر شهید

مضمون	مقوله (۴)	تعداد مفاهیم (۵۲)	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان
رانش فنی ساختاری	انتقاد به سبک و سلیقه نویسنده	عدم اوج و یکنواختی داستان	۱۰۷. داستان یک عیبی داشت و آن این بود که خیلی یکنواخت بود و اصلاً اوج نداشت و برای مخاطب معما نبود و همان اول مخاطب می‌فهمد که زینب شهید شده است.
		کشش نداشتن کتاب	۸۶. کتابی نیست که دلم بخواهد دوباره آن را بخوانم. تقریباً از اول داستان می‌شود آخرش را حدس زد و ذهن مخاطب را کنجکاو نمی‌کند. کتابی که نویسنده از اول تا آخر خوبی‌های یک فرد را بیان کرده و از او قهرمان ساخته، کسل‌کننده است.
	ضعف‌های ادبی و نگارشی	ضعف‌های ویراستاری و ادبی کتاب	۷. نوشتار کتاب بعضی جاها دل‌نشین نبود. یعنی جمله‌بندی‌های طولانی‌ای به کار گرفته شده بود که فهم را سخت می‌کرد.
		اشکالات بارز املائی کتاب	۱۰۸. برخی از غلط‌های نوشتاری و جمله‌بندی‌ها حتی در شماره‌های بالاتر کتاب هم ویرایش نشده بود، که سبب تعجب بود.

جدول ۴. رویش‌ها (آموزه‌های تربیتی) مخاطبان در نتیجه مطالعه کتاب‌های سرگذشت‌نامه‌ای

مضمون	مقوله (۳)	تعدادی از مفاهیم	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان
رویش‌ها	بیطه شناختی	درک روحیه لطیف شهیدان	۱۴. فکر نمی‌کردم شهیدان این‌قدر لطیف و عاشق باشند. فکر می‌کردم از زندگی خسته می‌شوند و می‌روند به جنگ که بمیرند.
		عدم انحصار شهادت به موقعیت نظامی	۷۸. زینب چادر به سر شهید شد. هر کجا که باشیم، دفاع کردن از وطن و جان باختن برای آن، شهادت است.
		شناخت بیشتر وظایف	۸. کتاب باعث شد که بهتر و بیشتر موقعیت جنگ را درک کنم و وظیفه خودم را در شرایط کنونی بدانم.
		فهم نگاه آسمانی شهیدان	۲۱. من وقتی عکس‌های شهدا را نگاه می‌کنم، می‌بینم که همه نگاهی آسمانی دارند.
		ادراک مقام والای شهادت	۹۶. شهادت نصیب هر کسی نمی‌شود. مگر این‌که واقعاً به آن درجه از ایمان و باور و خودسازی برسد.
		شباهت شهدا به مردم در امور عادی	۸۴. آن‌ها هم مانند ما به مسافرت می‌رفتند، عید داشتند و...

زیست‌نامه شهدا و لایه‌های ذهنی مخاطبان: ربایش‌ها، رانش‌ها، رویش‌ها	۱۵۳/
--	------

مقوله (۳)	تعدادی از مفاهیم	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان	شماره
رویش‌ها	شناخت بیشتر از منافقین	۸۵. اصلاً در فکرم نمی‌آمد که منافقین بعد از انقلاب، عملیاتی انجام بدهند که بخواهند کسی را به قتل برسانند.	۱۰
	آشنایی با فرهنگ لبنان	۱۷. این که در لبنان به دخترها جهیزه نمی‌دهند، خیلی برایم جالب بود و من را با فرهنگ آن‌ها آشنا کرد.	
	اهمیت تربیت خانوادگی در شخصیت شهید	۱۱۱. قطعاً تربیت صحیح والدین، لقمه حلال پدر و شیر پاک مادر و البته رفتار صحیح این دو بزرگوار، تأثیر داشته است.	
	امکان رشد برای همگان	۸۳. هر انسانی با توجه به فطرتش، توانایی دارد که در هر شرایطی، خودش را به خدا برساند.	
	امکان قهرمان شدن زنان	۸۰. فقط مردان نیستند که می‌توانند قهرمان باشند. زنان هم می‌توانند و شهادت فقط از طریق شرکت مستقیم در جنگ نیست.	
	احساس دین به شهدا	۲۰. اگر شهدا نبودند، ما هم نبودیم. ما آسایش و راحتی خود را، مدیون شهدا و خانواده‌هایشان هستیم که از جان خود گذشتند.	
سطح عاطفی	قدردانی نسبت به شهدا	۱۷. شهدا برای من قابل احترام و ستایش هستند. اگر رشادت‌های آن‌ها نبود، معلوم نبود وضع کشور ما الان چطور بود.	۱۱
	درک عاطفی سختی همسران شهدا	۲۱. برای غاده خیلی دردناک بود که پول نداشت و هزینه مراسم هم بر عهده او بود و زبان فارسی هم بلد نبود. من خیلی با او همدردی می‌کردم که شرایطش سخت بود.	
	تزریق ایمان	۱۱۳. آنجایی که فرزانه گریه کرد و حمید گفت: "فرزانه دلم را لرزاندی اما ایمانم را نمی‌توانی بلرزانی..." خیلی متأثر شدم.	
	درک عظمت کار شهدا	۱۹. وقتی کتاب را می‌خواندم، در عین این که خوشحال بودم، خیلی ناراحت هم بودم و مدام دلم می‌خواست که گریه کنم. آن‌ها لذت داشتن یک زندگی راحت و بدون دغدغه را از خودشان گرفتند تا ما راحت باشیم.	
	پدیدآیی روحیه مقاومت در برابر سختی‌ها	۲۴. با درک سختی‌های شهید چمران، سختی‌های خودم برایم بی‌ارزش شد.	
	ترسیم ساده‌زیستی در زندگی	۱۰۸. مطالعه کتاب، در ساده‌زیستی و اهمیت ندادن به تجملات، بر من بسیار تأثیر گذار بود.	

مضمون	مقاله (۳)	تعدادی از مفاهیم	نمونه دیدگاه‌های مخاطبان
رابطه عاطفی	رابطه عاطفی	عدم توجه صرف به مادیات	۱۶. کتاب باعث شد به خودمان بیاییم و بدانیم زندگی فقط مادیات نیست.
		درک عشق‌های برتر	۱۷. تا الان برایم پیش نیامده بود که یک فردی آن قدر عاشق باشد که ظاهر را نبیند.
رابطه عملی	رابطه عملی	عمل به سبک زندگی شهید در تغذیه	۸۳. از برنامه غذایی که خود شهید نوشته بودند و هر وعده را نذر امام معصومی کرده بودند، استفاده می‌کنم و سعی می‌کنم خیلی بیشتر از قبل، مسئله حق الناس را رعایت کنم.
		تصمیم به تغییر رابطه با خدا	۱۶. باید دید و نگرش خودم را نسبت به زندگی عوض کنم و حس می‌کنم، باید شکل مناسب‌تری به رابطه‌ام با خدا بدهم.
		عمل به آموزه ساده‌زیستی	۲۴. بعضی وقت‌ها که شوهرم به من می‌گفت که یک مجلس ساده بگیریم، ناراحت می‌شدم؛ ولی الان نظرم عوض شد.
		اجرای عملی مراقبت معنوی از خود	۷۹. خواندن این کتاب باعث شد که برای خودم یک جدول خودسازی بکشم و به آن عمل کنم.
		دقت افزون‌تر در نماز و حجاب	۹۸. با خواندن کتاب تصمیم گرفتم که نمازهایم را سروقت بخوانم و خیلی مصمم‌تر شدم که حجابم را بیشتر رعایت کنم.
		یادگیری عمل به تواضع	۲۰. تصمیم گرفتم تلاش کنم تا خودم را از کسی بالاتر نبینم.
		کاسته شدن از انتظارات مربوط به ازدواج	۲۸. در جامعه امروزی که تجملات و چشم‌وهم‌چشمی‌ها زیاد شده و توقع ما جوانان نسبت به ازدواج بالا رفته؛ وقتی دیدم غاده با چه شرایطی حاضر به ازدواج شد، باعث شد تا انتظاراتم نسبت به ازدواج کمتر شود.

یافته‌ها

الف: ربایش‌ها و رانش‌ها

در پژوهش حاضر که با هدف کاوش و درک لایه‌های ذهنی مخاطبان زیست‌نامه‌های شهدا صورت گرفت، با توزیع زیست‌نامه سه شهید انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی و مدافع حرم، در بین ۱۱۷ دانشجوی دانشگاه فردوسی مشهد و انجام مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته و تجزیه و تحلیل

یافته‌ها، ۴۸۶ مفهوم کشف شد که در قالب ۳۲ مقوله و هشت مضمون دسته‌بندی گردید. نتایج حاصل، دو محور ربایشی و رانشی را در خصوص مطالعه زیست‌نامه‌ها نشان می‌دهد که در قالب چهار بخش پیشینی نگرشی، اعتقادی اخلاقی، فرهنگی اجتماعی و فنی ساختاری، از یکدیگر تفکیک شده‌اند. مطابق جداول شماره دو و سه و شکل شماره دو، یافته‌های حاصل از کندوکاو لایه‌های ذهنی مخاطبان، علاوه بر ربایش، از نوعی رانش نیز، نسبت به مطالعه زیست‌نامه‌ها پرده برمی‌دارد. این امر به دلایل عدیده‌ای از جمله تفاوت‌های فردی، فرهنگی و اجتماعی مخاطبان، گستردگی پهنای هنر و تفاوت‌های فکری و احساسی خوانندگان و همچنین عدم حساسیت لازم، نسبت به رعایت اصول فنی، ساختاری و ادبی نویسندگی، خاطره‌گویی و روایتگری، ایجاد شده است. راوی و نویسنده می‌بایست به مخاطب، فرصت تجزیه و تحلیل و انتخاب را بدهند تا خود او، نسبت به الگوسازی و تأثیرپذیری از شخصیت‌ها تصمیم‌گیری نماید و در صورت احساس تحمیل این مسئله، احتمالاً دچار واپس‌زدگی خواهد شد.

کلیه عوامل احصا شده در این مقاله، بسته به کیفیت و کمیت به کاررفته، می‌توانند هم عاملی رانشی و هم ربایشی، منظور گردند. برای مثال در خصوص عامل «قهرمان سازی»، احتمالاً اگر نویسنده و راوی، تنها به شرح ویژگی‌های شهید و رویدادهای زندگی ایشان اکتفا نمایند و خواننده را، با تصورات و تصمیمات خود تنها بگذارند، قهرمان سازی عاملی ربایشی و در غیر این صورت عاملی شاید رانشی، برای مخاطب محسوب شود. علاوه بر موارد پیش گفته، غفلت از خواننده نهفته، بی‌تفاوتی جامعه هنری نسبت به سطح ادبی این زیست‌نامه‌ها، کم‌تجربگی نویسندگان، ناهمخوانی‌های مابین راوی، مؤلف، محتوا و مخاطب و درنهایت، عدم برقراری رابطه صحیح میان نویسنده و خواننده، به شکاف بین اهداف از پیش تعیین شده و نتایج حاصله، می‌افزاید. چراکه به عقیده چمبرز، وراى نظر هر نویسنده، خود متن است که مشخص می‌کند خواننده آن کیست؛ خواننده ای که ممکن است با دیدگاه شخصی نویسنده نسبت به مخاطب، هیچ‌گونه شباهتی نداشته و حتی متفاوت باشد.

در این میان، «نقش دوگانه» رانشی و ربایشی برخی از عوامل «یکسان»، در بین مخاطبان، تأمل‌برانگیز بود. برای مثال عامل ساده‌زیستی در زندگی هر سه شهید، ضمن این که مورد استقبال اکثر مخاطبان قرار گرفته بود، برای برخی این‌گونه نبود و درعین حال که غالب مخاطبان، از سادگی ازدواج شهید چمران و غاده، کم‌توقعی شهیده کمایی و زندگی خالی از تجمل شهید

سیاهکالی استقبال می‌کردند، مخاطبانی هم بودند که این سادگی را ناپسند و افراطی تلقی می‌کردند. یعنی می‌توان چنین نتیجه گرفت که عامل ساده‌زیستی^۱ برای اکثریت مخاطبان، عاملی ربایشی و برای درصدی از آنان نیز، عامل رانشی محسوب گردیده است. به این دلیل، حتی بیان یک خاطره واحد، می‌تواند تأثیرات متفاوت و گاه متضادی را بر روی مخاطب گذاشته باشد.

بنابراین مسئله نوع تأثیرگذاری کتاب‌های یادشده، از منظر تفاوت‌های فردی مخاطبان نیز، قابل بررسی است. سعیدی رضوانی، باغکلی و سنائی‌پور (۱۳۸۹) معتقدند، زمینه‌های نگرشی یا به تعبیری نگرش پیشین افراد، در تأثیرگذاری از وقایع و تجارب جدید، بر آنان بسیار مؤثر است. ذهن انسان، عاملی فعال و تعامل‌کننده است، که اگرچه از رویدادهای جدید تأثیر می‌پذیرد؛ اما در تفسیر این رویدادها مداخله‌ای جدی دارد. یعنی اگر مخاطبان دارای نگرش نسبتاً منفی به مقوله شهادت، به گونه‌ای جهت‌گیری منفی داشته باشند که مفسر منفی یاب مقوله شهادت باشند، علی‌القاعده نسبت به کتاب‌های مربوط به شهیدان نیز، جهت‌گیری کاملاً منفی خواهند داشت. بنابراین مطالعه این کتاب‌ها از سوی آن‌ها، نه تنها فایده‌ای نخواهد داشت، بلکه چه‌بسا مصداق «یضل به کثیرا»^۱ خواهد بود. به‌عنوان نمونه چنین افرادی، ساده‌زیستی، شجاعت، تواضع و مهربانی شهیدان را، حمل بر بلاهت و یا سادگی شهید - به مفهوم منفی آن - خواهند نمود. بنابراین نمی‌توان از اثرگذاری روحيات و سطح اعتقادات ایمان و باور پیشین افراد، در تأثیرپذیری غفلت نمود.

آیات و روایات متعددی به‌طور صریح یا ضمنی، دلالت بر این دارند که نمی‌توان انتظار واحدی از افراد مختلف داشت و نیز نمی‌توان با یک محتوا و روش آموزشی یکسان، به تأثیرگذاری مثبت بر همه افراد امیدوار بود. به بیان دیگر برای هر فرد، به فراخور ظرفیت و عقل و شرایط و نیازهای او، بخشی از معارف اسلامی مفیدتر است (سعیدی رضوانی و باغکلی، ۱۳۸۹: ۱۲۷) چنانچه از امام جعفر صادق علیه‌السلام نیز نقل شده است که خداوند عزوجل، ایمان را بر هفت سهم گذاشته که عبارت‌اند از: نیکی، صدق، یقین، رضامندی (به قضای الهی)، وفا (به عهد و پیمان)، علم و حلم (بردباری، خویشتن‌داری) و سپس آن را بین مردم تقسیم فرمود. بر دارنده یک سهم، دو سهم را تحمیل نکنید و بر دارنده دو سهم، سه سهم را، که آنان را رنجور و درمانده

۱. سوره مبارکه بقره، آیه ۲۶: إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَجِيبُ أَنْ يُضْرَبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ.

سازید (و همین‌طور تا هفت سهم فرمودند).^۱ این حدیث شریف، تأکید دارد که در تربیت مردم و تکلیف ایشان، به قابلیت‌ها و استعدادهایشان توجه شود. با نظر به مطالب بیان‌شده، این سؤال مطرح است که آیا می‌توان برای مأنوس شدن افراد مختلف با زندگی شهدا، کتاب‌هایی در سطوح مختلف (مثلاً برحسب میزان تعلق‌خاطر به شهیدان -قبل از مطالعه کتاب-)، تدوین نمود؟ شاید از این رهگذر، رانش‌های حاصل از احساس عدم درک فضای معنوی شهیدان، از سوی برخی افراد مأنوس با فضای مادی و لذت‌طلبانه، تا حد قابل توجهی کم شود.

در این پژوهش، با سه زیست‌نامه شهدا مواجه بودیم. به‌طور مجمل با توجه به یافته‌ها می‌توان اظهار داشت، «نیمه پنهان ماه» موضوع عام دفاع مقدس را، به موضوعی جذاب و جدید تبدیل کرده است. تازگی و جذابیت موضوع، توانایی راوی در شناساندن شخصیت اخلاقی، معنوی و اجتماعی شهید و احساس حضور وی در تمام داستان، به‌رغم انتقاد وارده به برخی افکار و رفتارهای شهید و حتی ضعف‌های نگارشی، ادبی و هنری، مورد استقبال بخش زیادی از مخاطبان قرار گرفته است. «راز درخت کاج» نیز ایده جذابی است که به‌رغم برانگیختگی احساسات عمده مخاطبان، به دلیل ضعف‌های ساختاری و نگارشی، فقدان خلاقیت‌های ادبی و هنری، عدم ایجاد گره قوی، تعلیق‌های کم و سعی در قهرمان‌سازی، از کشش لازم برخوردار نبوده و در اقلان قریحه و ذوق هنری مخاطبان، چندان موفق ظاهر نشده است. همچنین «یادت باشد»، در کنار جذابیت و استقبال بخش زیادی از افراد جامعه، به دلیل عبور نسبی از عرفیات جامعه، عدم همه‌جانبه‌نگری و تمرکز افراطی بر زندگی خانوادگی شهید و همچنین پرداخت به برخی جزئیات عاطفی و بیان روابط عاشقانه همسران، منجر به مقایسه شهید با سایر آقایان (همسران)، ایجاد پرتوقعی در برخی بانوان متأهل و دختران مجرد و متعاقباً ایجاد افکار و احساسات منفی، گردیده است.

اظهارات برخی از مصاحبه‌کنندگان، حاکی از آن است که آقایان نسبت به بانوان، تمایل کمتری نسبت به خوانش زیست‌نامه‌های شهدا از خود نشان دادند که دلیل این امر می‌تواند، علاوه بر خانم بودن مصاحبه‌کنندگان، به خانم بودن اکثر نویسندگان و راویان این‌گونه مجموعه‌ها (همسران و مادران شهدا)، پیش‌فرض‌های ذهنی آنان، از پررنگی احساسات در زیست‌نامه‌ها و به بیان دیگر، به زنانه بودن این کتاب‌ها و همچنین، به تعداد کمتر دانشجویان پسر در سطح دانشگاه،

۱. بحارالانوار، ج ۶۶، باب ۳۲ (مشمول بر ۲۸ حدیث)، حدیث اول.

ارتباط یابد. چراکه و حدس مخاطب از گستردگی بُعد خانوادگی شهدا در این گونه کتاب‌ها، باعث تقویت پیش‌فرض‌های ذهنی آنان و متعاقباً عدم تمایل ایشان، به مشارکت در مطالعه و فرایند پژوهش گردیده است. در مجموع می‌توان چنین نتیجه گرفت که زیست‌نامه‌های شهدا، مورد پذیرش حداقل نیمی از مخاطبان این مطالعه قرار گرفته است، اما جای پرداخت قوی‌تر در محتوا و حساسیت بیشتر نسبت به چگونگی و میزان محتواهای ارائه شده و توجه افزون‌تر به ساختار فنی، ادبی و نگارشی مطالب، احساس می‌گردد. به نظر می‌رسد که اگر روایان و نویسندگان زیست‌نامه شهدا، هدف خود را از تدوین و تألیف این گونه آثار، علاوه بر معرفی شهدا به نسل جوان، کمک به تعلیم و تربیت در جامعه و به تصویر کشیدن الگوهای مناسب قرار دهند، همه‌جانبه‌نگری و دقت بیشتری را در دستور کار خود قرار خواهند داد و نقش انکارناپذیری را در این عرصه مهم ایفا خواهند نمود.

ب: رویش‌ها (آموزه‌های تربیتی)

از نظر دانش علوم تربیتی و اصول یاددهی-یادگیری، سه ملاک در اصول تدوین و سازمان‌دهی محتوا نقش اساسی دارد. یک محتوا جذاب باشد؛ دو محتوا قابل فهم باشد و سوم این که محتوا سودمند باشد. در این مطالعه، با کاوش در تجارب زیسته پژوهیدگان، حاصل از مطالعه یکی از سه کتاب مورد مطالعه - و مقایسه‌هایی که گاهی خواننده کتاب با سایر کتاب‌های مورد مطالعه‌اش، به عمل می‌آورد-، عوامل جذب (ربایش‌ها) و موانع جذب (رانس‌ها) سه کتاب تبیین شد و رویش‌های (آموزه‌ها) کتاب‌ها نیز، به‌طور مجزا مورد تحلیل قرار گرفت.^۱ به بیان دیگر، صرف جذابیت یک متن، شاید برای یک متن صرفاً ادبی یا یک اثر هنری، «امتیاز» به حساب آید؛ اما از منظر علوم تربیتی، تمام تلاش‌های «جذاب سازی» و استفاده از هنر و ادبیات، مقصد والایی فراسوی خود، با عنوان «تغییر مخاطبان پیام در جهت آنچه مطلوب است» دارد. مطالعه دقیق یافته‌های ناظر بر «ربایش‌ها» نشان می‌دهد، افرادی که به هر دلیلی، نوعی گرایش نسبت به هر یک از این سه کتاب یافتند، خوشبختانه کم‌وبیش تحت تأثیر پیام‌های مستقیم و غیرمستقیم محتوای کتاب - و به تعبیری نویسنده و راوی - قرار گرفته‌اند. به هر روی مطالب زیر، تفسیری کوتاه از آموزه‌ها در سه حیطه یادگیری است.

۱. گرچه واضح است که سودمندی از نظر مخاطبان از عوامل مهم ربایش بوده است.

حیطه شناختی: در حیطه شناختی^۱، مخاطبان به شناخت بیشتری نسبت به شهدا، ابعاد مختلف شخصیت آنان و نسبت به زحمات خانواده‌های ایشان دست یافته‌اند. به ارزش زن در دفاع مقدس و جایگاه والای همسران شهید اشراف یافته‌اند و فهمیده‌اند که شهدا، یکی از خود ما مردم عادی بوده‌اند که در انتخاب راه صحیح زندگی و پیروی از آن، به نیکویی عمل کرده‌اند. برخی از پژوهیدگان، مستقیماً اشاره داشته‌اند که از شهید درس توحید گرفتند و آگاهی از برخی مسائل اجتماعی معاصر نیز، جزء موضوعاتی است که از سوی اندکی از افراد اشاره شده است.

حیطه عاطفی: اگر هرگونه واکنش مثبت نسبت به کتاب را، در حیطه عاطفی-هیجانی قلمداد کنیم؛ باید پذیرفت در حیطه یادشده، اثرپذیری (یادگیری) بیشتری صورت پذیرفته است. می‌توان گفت اکثر جملات ابرازشده از سوی موافقان این سه کتاب، حاکی از تحت تأثیر قرار گرفتن عاطفی-هیجانی، نسبت به این کتاب‌ها بوده است. البته باید توجه داشت حیطه عاطفی^۲ از نظر کراتول^۳، از توجه شروع می‌شود و به اتصاف به ارزش‌ها ختم می‌شود؛ اما در این پژوهش، چنین امری، یعنی اتمام فرآیند نیل به درجات بالاتر حیطه عاطفی، یعنی از توجه به پاسخ و سپس به ایجاد نگرش و سازمان‌دهی ارزش‌ها و اتصاف به ارزش‌ها، کمتر ملاحظه (احساس) شد^۴ و باز البته، شاید چنین انتظاری از خواندن یک کتاب، کمی دور از انتظار باشد.

حیطه عملی:^۵ خوشبختانه مواردی نیز ملاحظه شد که خبر از ورود به حیطه سوم یادگیری - حیطه عملی^۶ - و به‌نوعی سرایت از باورها و ارزش‌ها به «کنش‌ها» می‌داد. مواردی نظیر مصاحبه‌های زیر، در این خصوص قابل ذکر است. مصاحبه ۲۴: «من چون برای عقد مراسم نگرتم خیلی اصرار داشتم که برای عروسی‌ام حتماً مجلس آن‌چنانی بگیرم. حتی بعضی وقت‌ها که شوهرم به من می‌گفت که یک مجلس ساده بگیریم ناراحت می‌شدم؛ ولی الان نظرم عوض شد». مصاحبه ۷۹: «خواندن این کتاب باعث شد که برای خودم یک جدول بکشم و به آن عمل کنم». مصاحبه

1. Cognitive
2. Affective
3. Krathuohl

۴. البته قابل ذکر است که تشخیص میزان پیشرفت در حیطه عاطفی و در واقع ورود به حیطه یادگیری سوم (عملی) بسیار مشکل است.

۵. عنوان دقیق این حیطه، روانی-حرکتی است که در اسناد ملی آموزش و پرورش ما، باتوجه به بار ارزشی برنامه‌های درسی، به حیطه عملی ترجمه شده است. پیشینه موجود نیز همین معنا را نشان داده است.

6. Practical

۹۸: «با خواندن کتاب تصمیم گرفتم که نمازهایم را سر وقت بخونم و خیلی مصمم تر شدم که حجابم را بیشتر رعایت کنم». مصاحبه ۱۶: «کتاب باعث شد به خودمان بیایم و بدانیم زندگی فقط مادیات نیست!». مصاحبه ۲۰: «شهید چمران متواضع بودند و به همه احترام می گذاشتند. این نوع رفتارشان آن قدر من را تحت تأثیر قرار داد که تصمیم گرفتم تلاش کنم تا خودم را از کسی بالاتر ببینم». مفاد این مصاحبه‌ها همگی، به نوعی احساس نیاز به تغییر، تصمیم‌گیری، شروع به حرکت و عمل، بر اساس تصمیم و تداوم اعمال اراده را در مسیر شهدا نشان می‌دهد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

رهبر معظم انقلاب، دفاع مقدس و سیره شهیدان را به‌سان "گنج جنگ" قلمداد می‌کنند. گنجی که هنوز استخراج نشده است. پس ضروری است از چنین گنجی، گوهرهای همت، غیرت، عفاف و دیگر صفات انسانی استخراج شود. در این راستا، بر اساس پیشینه موجود و شواهد مطالعات انجام‌شده، کتاب‌های سرگذشت‌نامه‌ای شهیدان را می‌توان نوعی خودآموز تربیتی به حساب آورد. از این رو، انجام مطالعه در خصوص جنبه‌های جذابیت این کتاب‌ها و سودمندی‌شان اقدامی ضروری و بلکه عاجل است. چراکه نتایج این گونه مطالعات می‌تواند دقیقاً به‌سان یک کتاب درسی برای بازنگری مؤثر محتوای این منابع، بسیار رهگشا باشد. این مطالعه در بُعد جذابیت، نشانگر نسبی تفوق جنبه‌های ربایشی (جذابیت‌ها) بر ابعاد رانشی (دافعه‌ها) بود. عوامل جذابیت به‌طور خلاصه عبارت از موارد زیر بودند:

دستیابی به معرفت نسبت به شهدا، باور به حقانیت و اقتدا به شهدا، ویژگی و شخصیت اخلاقی، معنوی و اجتماعی شهدا، ویژگی و شخصیت همسران شهدا، به تصویر کشیدن ساده زیستی، نوآوری و متفاوت بودن کتاب، موفقیت و پرداخت خوب راوی، کشش بالای داستان، توصیف و تصویرسازی مناسب و...

یادآور می‌شود بر اساس یافته‌های پژوهش، جذابیت این کتاب‌ها بیش از هر چیز، برگرفته از خود شهید است و از سویی این منابع، بر پایه خاطرات واقعی و مستندات نگارش شده است و قرار نیست برای جذب بیشتر مخاطب، رویدادی غیرواقعی به شهید نسبت داده شود. از این رو افزایش جذابیت، تا حد زیادی با چالش روبه‌رو است؛ اما از سوی دیگر ملاحظه شد که دافعه‌های این منابع، عمدتاً حاصل نوعی اصرار نویسنده و راویان، بر آسمانی کردن یک "شهید" بوده است. بنابراین به

نظر می‌رسد می‌توان این موارد را در مرحله بازنگری لحاظ نمود و عوامل دافعه را تا حد امکان حذف کرد.

فارغ از مبحث «جذابیت»، یافته‌ها، حاکی از سودمندی این کتاب‌ها در گروه قابل توجهی -البته با سطوح مختلف و در حیطه‌های مختلف- بود. اثرگذاری در هر سه حیطه شناختی، عاطفی و عملی مشاهده شد. بنابراین می‌توان امیدوار بود که این منابع نه تنها بر ایجاد شناخت و عواطف مثبت نسبتاً پایدار در فرد مؤثر هستند، چه بسا می‌توانند، رفتارهای نسل جوان را تا حد ممکن، به نیکی، صلاح و سداد سوق دهند و آیا دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت، آرزویی غیر از این دارند؟ یافته‌های مطالعه انجام‌شده را می‌توان با نگاه دیگری نیز نگریست! انجام این مطالعه باعث شد بیش از ۱۳۰ جوان^۱، با چنین گنج‌هایی آشنا شوند. یعنی حداقل یک کتاب، در مورد یک شهید متعلق به دفاع مقدس یا دفاع از حرم مطهر حضرت زینب سلام‌الله‌علیه را مطالعه کنند. و این امر خود دستاورد بزرگی است. در واقع، قرار گرفتن افراد در موقعیت پژوهشی در مطالعه حاضر، ولو در قالب یک رودربایستی، باعث شد دریچه‌ای بر گنج جنگ، به جوانان ما گشوده شود یا تذکار مجددی باشد.^۲

۱. مجموع مصاحبه‌کنندگان و مصاحبه‌شوندگان

۲. نویسنده مسئول، افتخار دارد در قالب پژوهش‌های متعدد از سال ۱۳۸۶، علاوه بر جمع‌آوری داده‌های مختلف راجع به دیدگاه دانشجویان نسبت به شهدا و تحلیل و گزارش آن‌ها، واسطه نقل زندگی حداقل یک شهید، به بیش از ۱۱۰۰ جوان عمدتاً دانشجو باشد.

شکل ۲. زیست‌نامه شهدا و لایه‌های ذهنی مخاطبان: رانش یا رایاش

منابع

- اعتمادزاده، هدایت‌الله و امیریان، ابراهیم. (۱۳۹۶). بررسی دیدگاه تربیتی شهدای جنگ تحمیلی استان کرمانشاه به استناد وصیت‌نامه آن‌ها. دو فصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی دانشکده علوم انسانی اسلامی و قدرت نرم دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین علیه‌السلام، سال ششم، شماره چهاردهم، صص ۱۹۷-۲۳۵.
- افشار، ابراهیم. (۱۳۸۵). سرگذشت نامه‌های ایرانی و اسلامی. دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ج ۲. تهران: کتابخانه ملی ایران. صص ۱۰۵۹-۱۰۶۴.
- افشار، ابراهیم. (۱۳۸۵). سرگذشت نامه‌نگاری. دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ج ۲. تهران: کتابخانه ملی ایران، صص ۱۰۵۵-۱۰۵۹.
- امیرکانیان، مریم، مهران، بهروز و سعیدی رضوانی، محمود. (۱۳۹۶). تأثیر مطالعه کتاب‌های معنوی و حماسی بر ارزش‌های اسلامی-ایرانی و رفتار اخلاقی دانش‌آموزان دختر با زمینه انحرافات اخلاقی. راهبرد فرهنگ، شماره سی‌ونهم.

امیری خراسانی، احمد و صدری زاده، نگین. (۱۳۹۷). بررسی تحول مخاطب در ادبیات پایداری کودکان و نوجوان (بر اساس نظریه خواننده نهفته از ایدن چمبرز). نشریه ادبیات پایداری، دوره دهم، شماره هجدهم، صص ۲۵-۵۲.

ایروانی، محمدرضا. (۱۳۸۶). نگاهی به خاطره‌نویسی و مقایسه آن با زندگی‌نامه و سفرنامه. فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، سال سوم، شماره هشتم، صص ۴۴-۶۰.

برقی، عیسی. (۱۳۸۹). کاربرد دیدگاه پدیدارشناسی ون منن در مطالعات برنامه درسی. فصلنامه راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، سال سوم، شماره چهارم، صص ۱۳۷-۱۴۱.

بهروز، سیده زیبا، طغیانی، اسحاق و هاشمی، سید مرتضی. (۱۳۹۶). تحلیل پدیدارشناسانه ادبیات مقاومت با تکیه بر رمان پل معلق. نشریه ادبیات پایداری، دوره نهم، شماره هفدهم، صص ۲۳-۴۲.

جلالی، رستم. (۱۳۹۱). نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی. مجله تحقیقات کیفی در علوم سلامت، سال اول، شماره چهارم، صص ۳۱۰-۳۲۰.

حسام پور، سعید. (۱۳۸۹). بررسی خواننده نهفته در داستان‌های احمد اکبریور (بر پایه نظریه ایدن چمبرز). مطالعات ادبیات کودک، دوره اول، شماره اول.

حسام پور، سعید، پیرصوفی املشی، زهرا و اسدی، سمانه. (۱۳۹۲). بررسی دو داستان کودک از احمدرضا احمدی بر پایه نظریه خواننده درون متن. ادب پژوهی گیلان، شماره بیست‌وسوم، صص ۹۷-۱۲۱.

رشیدی آل هاشم، سید محمدرضا، ابراهیمی، خدایار و نورا، موسی. (۱۳۹۶). نقش یادمان‌های شهدا در ارتقای معنویت در جامعه. دو فصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی دانشکده علوم انسانی اسلامی و قدرت نرم دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)، سال هفتم، شماره پانزدهم، صص ۱۱۷-۱۵۲.

رنجبر، هادی؛ حق‌دوست، علی‌اکبر، صلصالی، مهوش، خوشدل، علیرضا، سلیمانی، محمدعلی و بهرامی، نسیم. (۱۳۹۱). نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع. مجله دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، سال دهم، شماره سوم، صص ۲۳۸-۲۵۰.

زارع، الهام، ایران زاده، نعمت‌الله و پیروز، غلامرضا. (۱۳۹۷). عناصر داستانی خاطره نوشته‌های دفاع مقدس با تأکید بر اثر دختر شینا. فصلنامه متن پژوهی ادبی، سال بیست‌ودوم، شماره هفتادوششم، صص ۱۹۱-۲۱۴.

سارلی، ناصر قلی، باقری، بهادر، ایشانی، طاهره و علی‌بن، سهیلا. (۱۳۹۷). کارکرد القایی واژگان در کتاب "آن بیست‌وسه نفر". نشریه ادبیات پایداری، دوره دهم، شماره نوزدهم، صص ۱۳۱-۱۵۶.

سعیدی رضوانی، محمود و باغگلی، حسین. (۱۳۸۹). نقدی بر روش‌های تربیت دینی (با تأکید بر برنامه درسی پنهان). مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.

سعیدی رضوانی، محمود، باغگلی، حسین و سنایی پور، علیرضا. (۱۳۸۷). نگرش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به مفهوم شهادت، دفاع مقدس، شهادت‌طلبی و الگوپذیری از شهیدان. همایش ملی ایشار و شهادت، فرصت‌ها و چالش‌ها در حوزه‌های فرهنگ، اقتصاد و سیاست.

- سعیدی رضوانی، محمود؛ باغگلی، حسین و سنایی پور، علیرضا. (۱۳۸۹). تأثیر نگرش به شهادت در تأثیرپذیری دانشجویان از منابع سرگذشت نامه شهیدان. اولین نشست علمی و پژوهشی ایثار و شهادت خراسان رضوی.
- سعیدی رضوانی، محمود، حسن نیا، سمیه و حسین پناه، زهرا. (۱۳۸۷). ارزیابی کتاب‌های سرگذشت نامه‌های شهیدان و بازنمایی صفات شهیدان در آن‌ها. همایش ملی ایثار و شهادت، فرصت‌ها و چالش‌ها در حوزه‌های فرهنگ، اقتصاد و سیاست.
- سعیدی رضوانی، محمود و سنایی پور، علیرضا. (۱۳۸۹). بررسی مقایسه‌ای نظرات دانشجویان دختر و پسر نسبت به منابع سرگذشت نامه‌های شهیدان (نیمه پنهان ماه، قصه فرماندهان و افلاکیان زمین). همایش ملی ایثار و شهادت و توسعه کشور، دانشگاه رازی.
- سعیدی رضوانی، محمود و شاه‌رخ، مریم. (۱۳۸۶). چگونگی ترویج فرهنگ شهادت و ارزش‌های شهیدان. همایش آسیب‌شناسی ترویج فرهنگ شهادت و ارزش‌های شهیدان، دانشگاه مازندران.
- ظریفی نیا، محسن. (۱۳۹۷). هویت جهادی در دو رمان دفاع مقدس. نشریه ادبیات پایداری، دوره دهم، شماره نوزدهم، صص ۱۷۷-۲۰۲.
- مجلسی، محمدباقر. ۱۴۲۹ ه.ق. بحارالانوار. بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- محمدیان، عباس و صادقی، ریحانه. (۱۳۹۷). سیمای اخلاقی و رفتاری شهید حسن باقری در آینه "هفت‌بند التهاب" مشفق کاشانی. نشریه ادبیات پایداری، دوره دهم، شماره نوزدهم، صص ۳۰۵-۳۳۰.
- مقیمی فیروزآباد، معصومه. (۱۳۹۷). مؤلفه‌های سبک زندگی شهدای مدافع حرم. فصلنامه جامعه‌شناسی، سبک زندگی، سال سوم، شماره نهم، صص ۱۵۷-۱۸۷.
- میرزایی پُرکلی، جعفر و غلامی، فرزانه. (۱۳۹۷). از نظریه تا عمل: بررسی "خواننده درون‌متن" در یک مشت گندم اثر ایدن چمبرز. پژوهش ادبیات معاصر جهان، دوره بیست‌وسوم، شماره اول، صص ۲۱۷-۲۳۶.
- نورانی، مرتضی و ابوالحسنی ترقی، مهدی. (۱۳۸۹). مقایسه تحلیلی خاطره نگاری با تاریخ شفاهی. فصلنامه گنجینه اسناد، سال بیستم، دفتر چهارم، صص ۹۶-۱۲۲.
- واشاقانی فراهانی، ابراهیم و ابراهیمی هژیر، معصومه. (۱۳۹۷). واکاوی تاریخ شفاهی دفاع مقدس در مجموعه خاطرات "دختر شینا". نشریه ادبیات پایداری، دوره دهم، شماره هجدهم، صص ۳۴۷-۳۷۲.
- هوشیار، هما و صادقی شهپر، رضا. (۱۳۹۹). تکنیک‌های روایی مدرن در مجموعه داستان‌های دهه هفتاد (با تکیه بر آثار بیژن نجدی و ابو تراب خسروی). ماهنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، سال سیزدهم، شماره دوم، صص ۱۳۹-۱۵۶.
- یوسفی، علی و تابعی، ملیحه. (۱۳۹۱). پدیدارشناسی تجربی راهی برای فهم تجربه‌های دینی. جامعه‌شناسی تاریخی (دانش‌نامه علوم اجتماعی)، دوره چهارم، شماره اول.

سيرة الشهداء والطبقات الذهنية للمخاطبين: اختطافات، انجرافات، ازدهارات

محمود السعيدى الرضوانى *

فاطمة الغلامى **

هدفت هذه الدراسة إلى استكشاف الطبقات الذهنية لمخاطبي كتب سير الشهداء ، وهذه ضرورة واضحة بالنظر إلى أهمية الاقتداء الى الشهداء ، واحياء أسمائهم وذكرياتهم ، ودور ذلك الفتية العظماء فى ارتقاء الأهداف التربوية. فى هذا البحث العملى وزعت كتب السير لثلاثة شهداء من الثورة الإسلامية والحرب التحميلي والمدافع عن الحرم بين طلاب الجامعة فى المرحلة الاجازة فى جامعة الفردوسى فى المشهد من خلال طريقة أخذ العينات الكيفية "بأقصى حد من التنوع" وبعد إجراء مقابلات شبه منظمة. فيما يتعلق بالكتاب مقروء ، تم إجراء تحليل البيانات بطريقة ترميز الاستراوس والكوربين عبر ثلاث مراحل من الترميز المفتوح والترميز المحورى والترميز الانتخايبى. خلال هذا البحث الذى تم إجراؤه بطريقة معرفة الظواهر ، تم اكتشاف ٤٨٦ مفهوماً و تم تصنيفها إلى ٣٢ فئة بناءً على اساس المعنى والماهية والعلاقة والملاءمة المفهومية. و تم تصنيف النتائج النهائية تحت ثمانية مضامين : البصيرتية و النظرية ، الإعتقادي الأخلاقي ، الثقافية الاجتماعية والتخصصية البنائية ، فى محورين: الاختطافى والانجرافى. ترتبط هذه العوامل الاختطافية والانجرافية بشكل أساسى بمحتوى كتب السير و كيفية العمل و معالجة الكُتاب والرواة و اصحاب الاعمال الاخرى. كما تم تقديم تحليل للازدهارات (التعاليم التربوية) لهذه الكتب السير فى ثلاثة أبعاد: معرفية وعاطفية وعملية. تشير نتائج البحث إلى أن دراسة كتب السير المذكورة فى المجموع لدى اكثر المخاطبين خلقت نوعاً من الخطف بالنسبة الى هذه الكتب السير الذاتية و آمال الشهداء العالية، وفى بعضهم ، تسببت الى قرارات حاسمة و أفعال متلائمة مع الاهداف السامية التربوية المذكورة ؛ ولكن فى الطبقات الذهنية لقسم قليل من المخاطبين ، تكون نوع من الانجراف بالنسبة الى قراءة كتب السير. و هذا الامر مشهود جدا ، خاصتا فى كتب السير التى غير قوى من حيث الفنون الهيكلية والكتابية لسرد القصص والمذكرات و أنهم لم تكن لديهم الحساسية اللازمة فى الجودة و كمية المحتوى أو أنهم قاموا بمحاولة غير عقلانية لصنع بطل.

الكلمات الرئيسية: كتب السير، الشهيد، الاختطافات، الانجرافات، الازدهارات، التعاليم التربوية.

* الكاتب المسوول: الدكتوراه فرع التخطيط التعليمى، أستاذ مشارك فى جامعة الفردوسى فى المشهد ومدير قسم الدراسى فرع التعليم و التربية الإسلامية بمعهد الدراسات الإسلامية فى العلوم الإنسانية.
** ذات الاجازة العُلّى فى فرع المديرية التعليميه، جامعة الفردوسى، المشهد، الإيران.